

Hilde Hatleskog Zeiner

Konsolidering på et fragmentert felt.

Utvikling av rammebetingelser for selvhjelpsarbeid 1996-2012

Tittel: **Konsolidering på et fragmentert felt.**
Utvikling av rammebetingelser for selvhjelpsarbeid 1996-2012

Forfatter: Hilde Hatleskog Zeiner

NIBR-notat: 2014:105

ISSN: 0801-1702
ISBN: 978-82-8309-023:9

Prosjektnummer: O-2733
Prosjektnavn: Endringsarbeid i selvhjelpsgrupper

Prosjektleder: Nora Gotaas

Referat: Dette arbeidsnotatet spør hvordan og hvorfor organiseringen av selvhjelpsfeltets rammebetingelser har vokst fram. Notatet tar for seg to formative faser i etableringen og utviklingen av samarbeidsrelasjoner: «Selvhjelp på norsk»-seminarene i andre halvdel av 1990-tallet og etableringen og driften av knutepunktet, senere kompetansesenteret, Selvhjelp Norge fra 2006 og utover. Notatet argumenterer for at utviklingen på selvhjelpsfeltet over tid kjennetegnes av en nedtoning av horisontale koordineringsprosesser til fordel for økende vertikal koordinering

Sammendrag: Norsk

Dato: April 2014

Antall sider: 45

Utgiver: Norsk institutt for by- og regionforskning
Gaustadalléen 21
0349 OSLO

Vår hjemmeside: Telefon: 22 95 88 00
Telefaks: 22 60 77 74
E-post: nibr@nibr.no
<http://www.nibr.no>

Org. nr. NO 970205284 MVA

© NIBR 2014

Forord

Notatet diskuterer utviklingen av rammebetingelser for selvhjelpsfeltet i Norge de siste 20 årene, og er en del av rapporteringen fra det flerårige prosjektet *Endringsarbeid i selvhjelpsgrupper*. Prosjektet er finansiert med midler fra tilskudd til forskning på selvorganisert selvhjelp over statsbudsjettet, og rapporterer til Helsedirektoratet.

Forskningsteamet består av Ånund Brottveit ved KIFO (i en del av prosjektperioden ansatt ved Diakonhjemmet), Marte Feiring ved HiOA (i en del av prosjektperioden ansatt ved NIBR), og Hilde Zeiner og Nora Gotaas ved NIBR.

Oslo, april 2014

Nora Gotaas

Prosjektleder

Innhold

Forord.....	1
Sammendrag	3
1 Innledning.....	4
2 Selvhjelp i kontekst.....	6
2.1 Et overblikk over organisasjonene.....	6
2.2 Selvhjelp og velferdsstaten	8
3 Forskningsdesign	11
3.1 Felt, entreprenørskap og læring.....	11
3.2 Data og metode	13
4 Beskrivelse av et felles prosjekt, 1992-1996.....	16
4.1 Begrepet selvhjelp.....	17
4.2 Selvhjelpsfeltet og dets grenser	19
4.3 Organisering av samarbeidet.....	21
4.4 Et fremvoksende felt	25
5 Den lærende organisasjon, 2006-2012.....	28
5.1 Erfaringsbasert læring og relasjonsbygging	29
5.2 Selvhjelp alminneliggjøres	30
5.3 ... og feltet avgrenses	32
5.4 Fra nettverk til hierarki	34
5.5 Selvhjelp som sosialt entreprenørskap	37
6 Konsolidering på selvhjelpsfeltet.....	39
Litteratur.....	41

Sammendrag

Hilde Hatleskog Zeiner

Konsolidering på et fragmentert felt.

Utvikling av rammebetingelser for selvhjelpsarbeid 1996-2012

NIBR-notat: 2014:105

I større grad enn i andre land, har staten i Norge påtatt seg et ansvar for å sikre rammebetingelsene for selvhjelpsarbeidet. Over tid har det utviklet seg et partnerskap mellom staten, representert ved Helsedirektoratet, og sivilsamfunnet, representert ved stiftelsen Norsk selvhjelpsforum; et partnerskap om i første rekke dreier seg om informasjonsinnhenting, kunnskapsspredning og tilrettelegging for utviklingen av lokale møteplasser for selvhjelp. Dette arbeidsnotatet spør hvordan og hvorfor denne organiseringen av selvhjelpsfeltets rammebetingelser har vokst fram. Notatet tar for seg to formative faser i etableringen og utviklingen av samarbeidsrelasjoner: «Selvhjelp på norsk»-seminarene i andre halvdel av 1990-tallet og etableringen og driften av knutepunktet, senere kompetansesenteret, Selvhjelp Norge fra 2006 til og med 2012.

Med utgangspunkt i begrepene *felt*, *entreprenørskap* og *læring* beskriver notatet utviklingen fra et fremvoksende til et etablert selvhjelpsfelt. Deltakerne på «Selvhjelp på norsk»-seminarene orienterer seg mot hverandre, men hverken samhandlingen mellom dem eller mellom organisasjonene de representerer bærer preg av å være rutinisert. Snarere kan seminarinnleggene leses som et samarbeid om å definere feltets organisering, formål, posisjoner og spilleregler. Å definere selvhjelpsfeltets innhold, grenser og relasjoner kan sies å utgjøre seminardeltakernes felles prosjekt. Denne perioden kan beskrives som en fase med nettverksbygging i form av praksisnettverk. Den andre perioden handler om etablering og konsolidering av Selvhjelp Norge, som feltets koordinerende enhet. Gjennom sin sentrale rolle i feltets interne og eksterne koordinering, har Selvhjelp Norge definert feltet på en måte som nedtoner de horisontale koordineringsprosessene til fordel for økende vertikal koordinering.

1 Innledning

Selvhjelsfeltet i Norge har organisert seg på en måte som er unik, både i nasjonal og internasjonal sammenheng. Norge har siden 2004 hatt en Nasjonal plan for selvhjelp (Sosial- og helsedirektoratet 2004), og siden 2006 et nasjonalt knutepunkt, senere kompetansesenter, for selvhjelp. Det nasjonale kompetansesenteret for selvorganisert selvhjelp – Selvhjelp Norge – er et resultat av et mangeårig samarbeid mellom Helsedirektoratet og Norsk selvhjelpsforum (NSF). Stiftelsen NSF ble etablert i 1998 med det formål å «være et nasjonalt kompetanse- og ressurscenter for bruk av selvhjelp» (NSF 2009b:4).¹ Opprettelsen ble blant annet begrunnet ut fra et behov for å sikre rammebetingelsene for selvhjelpsarbeidet i Norge. Flere prosjekter hadde på dette tidspunkt konkludert med at en nasjonal satsning var nødvendig for å styrke og videreutvikle selvhjelpsarbeidet (se blant annet Hjemdal, Nilsen, Seim og Ribe 1998; Hjemdal 1996; NSF 2009a). Siden starten har NSF arbeidet målrettet med å få satt selvhjelp på den offentlige dagsorden, og stiftelsen var blant annet pådriver i arbeidet for å utforme en nasjonal plan for selvhjelp. Planen ble i første rekke til i et samarbeid mellom Helsedirektoratet (daværende Sosial- og helsedirektoratet) og NSF, selv om også andre aktører bidro i prosessen (jf. Sosial- og helsedirektoratet 2004). Etablering av et nasjonalt knutepunkt for selvhjelp var ett av virkemidlene i planen, og etter utlysning ble NSF tildelt oppdraget. Selvhjelp Norge ble opprettet i 2006, og fikk i 2010 status som nasjonalt kompetansesenter for selvhjelp.

Den politiske satsningen på selvhjelp, blant annet gjennom Nasjonal plan, har medført en arbeidsdeling på selvhjelsfeltet. Arbeidet med å sikre feltets rammebetingelser ivaretas gjennom et offentlig-privat samarbeid mellom Helsedirektoratet, som representerer myndighetene, og NSF, som er en sivilsamfunnsaktør. Kompetansesenteret Selvhjelp Norge er et sentralt virkemiddel i dette arbeidet. Selvhjelp Norge drives av NSF, men får sitt oppdrag og sin finansiering fra Helsedirektoratet. Selvhjelpsgruppene, derimot, inngår ikke i dette partnerskapet, men har forblitt en ren sivilsamfunnsaktivitet. Grupper kan settes i gang og administreres av selvhjelpsorganisasjoner, så som Anonyme Alkoholikere (AA), Al-Anon eller Angstringen, eller andre frivillige organisasjoner som driver selvhjelpsgrupper som del av sin virksomhet, så som Kreftforeningen. De kan også settes i gang av individer som finner sammen på egenhånd. Frivilligsentraler og lokale møteplasser for selvhjelp (såkalte LINKer) er også en del av dette landskapet. Denne arbeidsdelingen innebærer at Selvhjelp Norge ikke er involvert i det praktiske arbeidet knyttet til igangsetting og drift av selvhjelpsgrupper. Likevel spiller organisasjonen en viktig rolle. Gjennom informasjon på nettsider, kurs og

¹ NSF's beskriver sine hovedoppgaver som følger: Systematisere og dokumentere erfaringer med selvhjelp, bidra til metodeutvikling knyttet til selvhjelp, formidle erfaringer ved bruk av selvhjelp, medvirke ved etablering av selvhjelpsgrupper (NSF 2009b).

konferanser, og gjennom sin igangsetteropplæring, formidler Selvhjelp Norge rammer og prinsipper for arbeidet i selvhjelpsgruppene. Organisasjonen bidrar også til opprettelsen av lokale møteplasser for selvhjelp.²

I dette notatet spør jeg hvordan og hvorfor denne organiseringen av selvhjelpsfeltet i Norge har vokst fram. Notatet analyserer organiseringen av selvhjelpsfeltet i Norge i to perioder: 1992-96 og 2004-12. I begge periodene stod nettverksbygging sentralt, og var drevet fram av en statlig finansiert koordinerende enhet. Mellom 1992 og 1996 var *Studiesenteret for selvhjelp* en pådriver for tettere samarbeid og erfaringsutveksling mellom aktørene. Fra 2006 og utover spiller Selvhjelp Norge en tilsvarende rolle. Selv om Studiesenteret og Selvhjelp Norge til en viss grad fyller samme funksjon, er det viktige forskjeller mellom dem. Studiesenteret var et tidsavgrenset prosjekt knyttet til Høgskolen i Oslo. Prosjektet var bemannet av forskere, og sprang således ikke ut av selvhjelpsbevegelsen. Studiesenteret drev aksjonsforskning, hvilket i tillegg til forskning innebar igangsetting og koordinering av selvhjelpsgrupper (for mer informasjon om prosjektet, se Hjemdal et al. 1998). Selvhjelp Norge ble i utgangspunktet etablert som et tidsavgrenset prosjekt, men er i dag en mer permanent ordning finansiert over statsbudsjettet. Som kompetansesenter, er en av Selvhjelp Norges hovedoppgaver å samle inn og systematisere erfaringsbasert kunnskap om selvorganisert selvhjelp, og å formidle denne kunnskapen på en slik måte at «alle i Norge skal vite hva selvorganisert selvhjelp er og kunne ta kunnskapen i bruk når problemer oppstår».³ Flere, men ikke alle, av kompetansesenterets ansatte har personlige erfaringer fra deltakelse i selvhjelpsgrupper, og NSF, som driver Selvhjelp Norge, har sitt utspring i selvhjelpsbevegelsen.

Begrepet *organisering* brukes her i vid forstand. Mitt anliggende er ikke først og fremst organisasjonenes formelle og uformelle regler og strukturer, men snarere relasjoner og interaksjoner mellom ulike aktører som driver selvhjelpsrelatert virksomhet. Analysene er således nært knyttet opp til begreper som *felt* og *kapital*. De er likevel ikke feltteoretiske i Bourdieus betydning av ordet (jf. Bourdieu 1993). Snarere låner og kombinerer jeg begreper og analyseverktøy fra ulike teoritradisjoner, så som *felt*, *sosialt entreprenørskap* og *læring*, og tilnærmingen er dermed eklektisk. Analysene er heller ikke normative, i den forstand at de prøver å si noe om avstanden mellom hvordan ting *er* og hvordan de *bør* være. Organiseringen av selvhjelpsfeltet, aktørenes strategier og relasjoner måles ikke mot på forhånd definerte standarder. Tvert i mot er formålet å forstå hvordan og hvorfor selvhjelpsfeltet organiseres på bestemte måter, og hvilke implikasjoner denne organiseringen har (jf. Illouz 2008).

² Fordi NSF er ansvarlig for driften av LINK Oslo, et lokalt selvhjelpssenter finansiert av Oslo kommune, kan organisasjonen sies å være involvert både i det praktiske arbeidet knyttet til selvhjelpsgrupper og i arbeidet med å utvikle feltets rammebetingelser. LINK Oslo setter i gang selvhjelpsgrupper, og arbeider også med informasjonsutveksling, informasjonsspredning og nettverksbygging. Selvhjelpsgruppene som settes i gang av LINK Oslo organiseres rundt prinsipper og rammer som baserer seg først og fremst på erfaringer som er innhentet og systematisert av NSF, LINK Oslo og Selvhjelp Norge.

³ http://www.selhjelp.no/no/Om_oss/Selhjelp_Norge/ (20.01.14).

2 Selvhjelp i kontekst

Selvhjelp er en typisk sivilsamfunnsaktivitet (Borkman 1999; Stokken, Barstad og Thokle 2012). Selv om aktørene på selvhjelpsfeltet kan operere med til dels ulike forståelser av hva selvhjelp er, og hvordan selvhjelpsgrupper skal eller bør organiseres, understreker de alle behovet for å sikre gruppene autonomi. I dette ligger det et krav om en forståelse av at selvhjelpsgrupper opprettes, drives og avsluttes uten innblanding fra myndighetene eller profesjonene. Derimot er gruppene gjerne løst knyttet til ulike selvhjelpsorganisasjoner, så som AA og Angstringen. Selvhjelpsorganisasjonene bidrar gjerne med retningslinjer og prinsipper for gruppevirksomheten, og annen støtte for eksempel i form av lokaler, igangsettere eller informasjon mer generelt. De organiserer også gjerne ulike former for nettverksaktiviteter og erfaringsutveksling mellom gruppene. Organisasjonene forholder seg også ulikt til offentlige myndigheter og velferdsstaten. I det følgende vil jeg se nærmere på noen av de organisasjonene som bedriver selvhjelpsrelatert virksomhet i Norge, og deretter diskutere den norske selvhjelpsbevegelsen i lys av velferdsstatens ekspansjon og transformasjon.

2.1 Et overblikk over organisasjonene

Selvhjelpsbevegelsen omfatter et bredt spekter av slike selvhjelpsorganisasjoner (Feiring 2013b). Den best kjente av disse er kanskje AA. Organisasjonen vokste fram i USA på 1930-tallet, og har siden ekspandert til å bli en global bevegelse.⁴ AA blir av mange betegnet som den første (moderne) selvhjelpsbevegelse (Katz og Bender 1976), og har dannet mønster for andre 12-trinnsgrupper så som Anonyme Narkomane (NA), Al-Anon, og Adult Children of Alcoholics (ACA). En annen type selvhjelpstiltak har sitt utspring i bruker- og interesseorganisasjonene som organiserer selvhjelpsgrupper eller likemannsledede grupper for sine medlemmer. Blant organisasjonene som tilbyr denne formen for støttetiltak finner vi Interessegrippa for kvinner med spiseforstyrrelser (IKS), Støttesenter mot incest (SMI), Landsforeningen uventet barnedød (LUB) og Landsforeningen mot stoffmisbruk (LMS). Sorggrupper er en tredje form for selvhjelpstiltak. Prosjektet Sorg og omsorg ble etablert i 1986 som et samarbeid mellom flere frivillige organisasjoner (Roland 1999).⁵ Sorg og omsorg organiserte såkalte forsterkede selvhjelpsgrupper, hvor fagpersoner spiller en mer aktiv rolle både i tilrettelegging og gjennomføring av gruppevirksomheten. Til sist finner vi «rene» selvhjelpsorganisasjoner som driver etter andre prinsipper enn 12-trinnsbevegelsen. Den første angstringen ble startet

⁴ AA etablerte seg i Norge i 1946.

⁵ Prosjektet «Sorg og omsorg» var et samarbeid mellom Funksjonshemmedes fellesorganisasjon, Nasjonalforeningen for folkehelsen, Norges Røde Kors, Den Norske Kreftforening, Norske kvinners sanitetsforening, SOHO, og senere også «Vi som har et barn for lite» og Den norske kirke.

opp i 1986, og utviklet seg etter hvert til et nettverk av selvorganiserte selvhjelpsgrupper (angstringer). Stiftelsen Angstringen Norge driver informasjonsarbeid og nettverksarbeid med lokale angstringer. Med unntak av AA og øvrige 12-trinnsgrupper og organisasjoner, som av prinsipp ikke mottar noen form for økonomisk eller annen støtte, mottar samtlige av de andre organisasjonene en eller annen form for offentlig støtte.

Organisasjonene operer i et spenningsfelt mellom intern og ekstern integrering, forstått som henholdsvis personlige endringsprosesser og kollektive endringsprosesser (interessepolitikk). Felles for selvhjelpsbevegelsen er en tanke om at medlemmene, gjennom deltakelse i grupper, kan omdefinere sin virkelighet og dermed endre maktbalansen i sitt eget liv og i samfunnet (Karlsson 2006). Det varierer imidlertid hvor organisasjonene trekker grensene mellom selvhjelpsarbeid og eventuelle konsekvenser av selvhjelpsarbeidet. Basert på organisasjonenes praksis, kan vi identifisere tre måter å forholde seg til dette skillet på. For det første, organisasjoner som integrerer personlige og kollektive endringsprosesser i sin selvhjelpsforståelse, i den forstand at selvhjelp og interessepolitikk til en viss grad flyter sammen. Den amerikanske borgerrettsbevegelsen brukes gjerne som eksempel (se for eksempel Borkman 1999). I Norge kan Studiesenteret for selvhjelp trekkes fram som talerør for denne tilnærmingen. Selvhjelpsvirksomhet, slik den ble formulert av Studiesenteret, kan forstås som et kollektivt motmakts- eller frigjøringsprosjekt, en arena hvor marginaliserte grupper kunne få mulighet til å endre betingelsene for sine liv og sin deltakelse i storsamfunnet (Hjemdal et al. 1998; jf. Mäkelä 1992).

Bruker- og interesseorganisasjonene har interessepolitikk som sitt hovedanliggende. Organisasjonene arbeider politisk for å påvirke utformingen av offentlig politikk, og mer allment for å skape oppmerksomhet om sine saker. I tillegg har organisasjonene gjerne etablert ulike tilbud til sine medlemmer. Det kan dreie seg om ulike informasjons- og veiledningstiltak, men også organisering av likemannsledede grupper eller selvhjelpsgrupper. IKS kan stå som eksempel på denne måten å arbeide på. Siden oppstarten i 1987, har organisasjonen hatt et tredelt formål: For det første, å hjelpe og støtte kvinner og pårørende til kvinner som har eller har hatt spiseforstyrrelser. For det andre, å arbeide for å øke kunnskapen om spiseforstyrrelser blant helsepersonell og befolkningen mer generelt. Til sist, å få opprettet et helhetlig og tverrfaglig behandlingstilbud i offentlig regi. IKS beskriver dette som en kombinasjon av «innadrettet» og «utadrettet» arbeid, hvor selvhjelpsgrupper inngår som en del av det innadrettede arbeidet.⁶ Sammenlignet med for eksempel Studiesenteret, trekker IKS således et klarere skille mellom intern og ekstern integrering. Organisasjonen anerkjenner at interessepolitikk og selvhjelpsarbeid er separate virksomheter, men som organisasjonen likevel kan jobbe med parallelt, og som også kan virke gjensidig styrkende.

Rene selvhjelpsorganisasjoner, som AA og Angstringen, arbeider ikke interessepolitisk. Klarest kommer dette til uttrykk hos AA, som ikke deltar i den offentlige debatt og heller ikke mottar noen form for økonomisk støtte. AA

⁶ http://www.iks.no/formal_og_/ (02.12.13); http://www.iks.no/iks/seksjon_to/selvhjelp/ (02.12.13).

oppfordrer også sine medlemmer til å bevare sin anonymitet i offentligheten.⁷ Angstringen Norge mottar støtte fra Helsedirektoratet, og arbeider mer utadrettet med å spre informasjon om angst og selvhjelp. Organisasjonen driver også informasjons- og nettverksarbeid med lokale angstringer. Imidlertid har heller ikke Angstringen Norge en interessepolitisk agenda. Samtidig kan organisasjonene indirekte påvirke det offentlige ordskiftet. AA har for eksempel fått gjennomslag for sin påstand om at alkoholisme er en sykdom og ikke en moralsk brist,⁸ og har på denne måte bidratt til å forandre samfunnets og behandlingsapparatets tilnærming til alkoholisme. Det er også viktig å understreke at selvhjelpsorganisasjonenes avgrensning av selvhjelpsarbeid fra interessepolitikk ikke innebærer at de to aktivitetene står i et motsetningsforhold. Snarere dreier det seg om en arbeidsdeling hvor det personlige endringsarbeidet i selvhjelpgrupper kan sette individet i stand til å delta i interessepolitisk arbeid. Arbeidsdelingen sikrer likevel en viss uavhengighet mellom aktivitetene, i den forstand at det er opp til den enkelte deltaker i en selvhjelpsgruppe om han eller hun også vil engasjere seg interessepolitisk.

Organisasjonene som driver selvhjelpsrelaterte tiltak synes å ha gjennomgått samme utvikling som organisasjonssamfunnet for øvrig, i den forstand at de har beveget seg fra å være konfliktorienterte og samfunnsrettede til å bli konsensusorienterte og deltaker- eller medlemsrettede (Wollebæk, Selle og Strømsnes 2008). Med noen viktige unntak, var det vi kan kalle den norske selvhjelpsbevegelsen på 1960- og 70-tallet preget av likemannsgrupper organisert i regi av interesse- og brukerorganisasjonene. Gruppene ble etablert som et informasjons- og støttetilbud til medlemmene (Brottveit 2014). Selvhjelpsbevegelsen, slik den vokste fram i denne perioden, kan forstås som et kollektivt motmakts- eller frigjøringsprosjekt (jf. Karlsson 2006; Mäkelä 1992). På 1980- og 90-tallet vokste det fram en ny generasjon grupper og organisasjoner som hverken definerte seg som en del av behandlingsapparatet eller som bruker- eller interesseorganisasjoner (Brottveit 2014). Organisasjonene skilte seg fra bruker- og interesseorganisasjonene ved at de ikke var medlemsorganisasjoner. Snarere dreide det seg om rene selvhjelpsorganisasjoner som hadde som hovedformål å tilrettelegge for selvhjelpsgrupper hvor mennesker møtes for å bearbeide felles problem (Feiring 2014a). Også disse organisasjonene og gruppene kan forstås som motmakts- eller frigjøringsprosjekt, men her er det individuelle snarere enn kollektive endringsprosesser som står i sentrum (jf. Oka og Borkman 2000).

2.2 Selvhjelp og velferdsstaten

Arbeidet i selvhjelpsgrupper er og forblir en sivilsamfunnsaktivitet, men offentlige myndigheter har over tid kommet mer på banen i arbeidet med å utvikle

⁷ http://www.anonymealkoholikere.no/info/info_omano.php (27.03.14).

⁸ Se for eksempel American Medical Association: <http://www.ama-assn.org/resources/doc/hod/a08csaphreports.pdf> (27.03.14) eller Norsk helseinformatikk: <http://nhi.no/livsstil/livsstil/alkohol/alkoholisme-symptomer-14161.html> (27.03.14). Det er likevel verdt å merke seg at spørsmålet om alkoholisme er en sykdom eller om alkoholisme fører til sykdommer fremdeles er omdiskutert, og det har vist seg vanskelig å definere hva alkoholisme er. Mot denne bakgrunn fraråder Verdens helseorganisasjon (WHO) bruk av begrepet i medisinsk sammenheng, men bruker i stedet begrepet «alcohol dependence syndrome», jf. http://www.who.int/substance_abuse/terminology/who_lexicon/en/ (27.03.14).

rammebetingelsene for selvhjelpsarbeid. Således er historien om den norske selvhjelpsbevegelsen også en del av historien om velferdsstatens ekspansjon og transformasjon (Feiring 2014a; Munn-Giddings og Stokken 2012). Prinsippet om hjelp til selvhjelp i helse- og sosialpolitikken ble etablert allerede på 1960- og 70-tallet (Hedlund og Landstad 2012; Sosial- og helsedepartementet 1998), men oppblomstringen av selvhjelpsarbeidet på 1980- og 90-tallet settes gjerne i sammenheng med velferdsstatens krise og omstilling (Feiring 2014a; jf. Pistrang, Barker og Humphreys 2008). Nyliberalismen slo gjennom på 1980-tallet, og bidro til å farge debatten om velferdsstaten. Fra flere hold ble det uttrykt uro for økende kostnader, det offentlige tjenesteapparatets manglende evne til å tilpasse seg nye eller endrede behov, så vel som en generell skepsis mot overordnet ekspertise (Karlsson 1997). Kommunismens sammenbrudd mot slutten av tiåret, bidro til at betydningen av sivile fellesskap uavhengig av stat og marked for alvor ble satt på dagsorden (Kloster, Lidén og Lorentzen 2003). Samtidig som statens rolle som velferdsgarantist kom under press fra flere hold, ble således sivilsamfunnets rolle oppvurdert (Feiring 2014a; Kloster et al. 2003; Kuhnle og Solheim 1985).

Den nye generasjonen selvhjelpsgrupper vokste dermed fram i et gunstig politisk klima. Flere av aktørene i frivillig sektor, herunder selvhjelpsorganisasjoner, så muligheter for å forme nye roller og relasjoner mellom ulike aktører i sivilsamfunnet, og mellom sivilsamfunnet og staten. I 1991 bevilget Stortinget penger til en forsøksordning med «frivillighetssentraler», en ordning som etter hvert ble permanent. Frivillighetssentralenes første periode er blitt beskrevet som «løsning uten problem» i den forstand at det, i alle fall fra myndighetenes side, var uklart hvilke behov sentralene skulle fylle (Kloster et al. 2003). Angstringen var en av aktørene som grep muligheten til å fylle sentralene med innhold. Organisasjonen inngikk et samarbeid med Sosial- og helsedepartementet som skulle sikre at sentralene fikk informasjon og opplæring i hvordan best tilrettelegge for selvhjelpsgrupper (Kloster et al. 2003). Arbeidet bar frukter. Ikke bare ble flere sorg- og angstgrupper etablert ved sentralene i løpet av forsøksperioden (Lorentzen, Andersen og Brekke 1995), selvhjelp var også et tema i St.meld no 16 (1993-94) om videreføring av arbeidet med frivillighetssentraler (Sosial- og helsedepartementet 1994).

Selvhjelp kan også stå som eksempel på velferdsstatens ekspansjon. I større grad enn i andre land, har staten i Norge påtatt seg et ansvar for å sikre rammebetingelsene for selvhjelpsarbeidet. Selv om selvhjelpsgrupper ikke er et offentlig tiltak, bidrar staten i betydelig grad til informasjons- og kunnskapsformidling. Den tydeligste manifestasjonen av den statlige satsningen på selvhjelp er at Norge, i motsetning til andre land, har en nasjonal plan for selvhjelp og et nasjonalt kompetansesenter for selvhjelp – Selvhjelp Norge – som får sin finansiering og sitt oppdrag fra Helsedirektoratet. Selvhjelp Norge er et av virkemidlene i Nasjonal plan for selvhjelp (Sosial- og helsedirektoratet 2004). I tillegg har selvhjelp fått plass i en rekke policydokument, så som Stortingsmeldingen om videreføring av arbeidet med frivillighetssentraler (Sosial- og helsedepartementet 1994) og Folkehelsemeldingen (Helse- og omsorgsdepartementet 2013). Vi ser også at organisasjoner som henvender seg til myndighetene, som for eksempel Angstringen og NSF, gjerne knytter sitt arbeid opp mot statlige program eller satsninger, så som Opptrappingsplanen for psykisk helse (Helse- og sosialdepartementet 1997) eller folkehelsemeldingene (Helse- og

omsorgsdepartementet 2013; Helsedepartementet 2003). Det nære samarbeidet mellom offentlige myndigheter og sivilsamfunnsaktører om selvhjelpens rammebetingelser kan dermed også tolkes som et tegn på at velferdsstaten ekspanderer og tar på seg nye oppgaver.

3 Forskningsdesign

Et sentralt spørsmål i tidligere forskning på selvhjelpsfeltet i Norge har vært hvordan statens inntreden på selvhjelpsfeltet bør forstås. To perspektiv har vært særlig fremtredende: For det første foucaultinspirerte tekstanalyser som ser statens engasjement i selvhjelp som uttrykk for en medborgerteknologisk strategi, hvor staten gjennom å konstituere autonome og ansvarsfulle borgere kan redusere velferdsstatens kostnader (Hedlund og Landstad 2012; Lundgren 2010). For det andre en habermasiansk tilnærming, hvor statens engasjement på selvhjelpsfeltet sidestilles med systemets inntreden i livsverden (Stokken, Barstad og Thokle 2012). Felles for de to tilnærmingene er at de betrakter statens engasjement med et mistenksomt blikk; fordi det ikke dreier seg om grasrotinitiativer, men snarere om toppstyrte prosesser (Lundgren 2010; Stokken et al. 2012).

I motsetning til disse tilnærmingene, bygger ikke dette notatet på en forhåndsbestemt forståelse av hvordan samarbeidet om selvhjelp mellom ulike sivilsamfunnsaktører, og mellom stat og sivilsamfunnsaktører, er eller bør være organisert. I stedet ser jeg på hvordan samarbeidsrelasjoner utvikler seg over tid, hva som kan forklare utviklingen og hvilke implikasjoner denne utviklingen kan ha for selvhjelpsfeltet. Notatet tar for seg to formative faser i etableringen og utviklingen av samarbeidsrelasjoner: «Selvhjelp på norsk» seminarerne i andre halvdel av 1990-tallet og etableringen og driften av knutepunktet, og senere kompetansesenteret, Selvhjelp Norge på 2000-tallet og utover. I det følgende vil jeg gi en kort presentasjon av studiens teoretiske utgangspunkt, data og metode.

3.1 Felt, entreprenørskap og læring

Notatet kombinerer feltteori med teorier om sosialt entreprenørskap og læring i organisasjoner for å beskrive relasjoner mellom norske selvhjelpsaktører. Feltbegrepet er mye brukt i organisasjonsteori, statsvitenskap og sosiologi, med til dels ulike betydninger (se for eksempel Bourdieu 1993; DiMaggio og Powell 1983).⁹ Dette notatet bygger på Fligstein og McAdams (2012) idé om strategiske felt («strategic action fields»). Begrepet betegner en sosial orden på mesonivå,¹⁰ forstått

⁹ Begrepet forbindes ofte med Bourdieu (1993), som definerer et felt som et system av relasjoner mellom posisjoner som defineres uavhengig av de aktører eller institusjoner som besitter dem. En feltteoretisk analyse i Bourdieus forstand innebærer å konstruere det system av relasjoner som forbinder posisjonene, å identifisere de ressurser som er forbundet med de enkelte posisjonene, å kartlegge aktørenes ressurser, innsats, strategier og handlingsalternativer, og så videre (Broady 1991). DiMaggio og Powell (1983:148) bruker begrepet for å beskrive de organisasjoner som i fellesskap utgjør et anerkjent, gjenkjennbart og institusjonalisert område.

¹⁰ Sosiologien operer med tre analysenivå; makronivå (individene), mesonivå (grupperinger og fellesskap) og makronivå (hele samfunnet).

som grupperinger og fellesskap, hvor aktører orienterer seg mot og interagerer med hverandre på grunnlag av felles forståelser av feltets formål, relasjoner og handlingspekter. Ikke alle sosiale relasjoner eller interesser kan sies å utgjøre et strategisk felt. Snarere vil et felt eksistere når en avgrenset gruppe aktører strides om noe de har til felles (Bourdieu og Wacquant 1992; Broady 1991; DiMaggio og Powell 1983; Fligstein og McAdam 2012). Et felt kjennetegnes således både av felles interesser og av konflikt. Dets grenser er ikke stabile, men forandrer seg avhengig av aktørenes definisjon av situasjonen og hva som står på spill.

Fligstein og McAdam skiller mellom fremvoksende og etablerte felt. Et felt er etablert når aktørene er i stand til å reproducere seg selv og feltet over en lengre tidsperiode. Etablerte felt har følgende kjennetegn (Fligstein og McAdam 2012:169-70): Aktørene har en felles forståelse av hva som står på spill i feltet (se også Bourdieu og Wacquant 1992), aktørene på feltet er definert og deres posisjoner er avklart, det er etablert regler som strukturerer aktørenes handlingsrom, aktørene har en felles referanseramme som gjør det mulig for dem å tolke de øvrige aktørenes handlinger og å identifisere egne handlingsalternativer. Et etablert felt kan være preget av konsensus eller konflikt. Stabile felt som er preget av konsensus, er kjennetegnet av høy oppslutning om feltets formål og posisjoner. Felt som er stabile, men hvor konfliktnivået er høyt, kjennetegnes gjerne av at aktørene har svært avvikende forståelser av feltets natur. I slike tilfeller kan det være vanskelig å fastslå hvorvidt aktørene faktisk har en felles forståelse av de regler som regulerer aktørenes handlinger og strategier. Kartlegging og analyse av etablerte felt innebærer å identifisere kjennetegn ved feltet, så som feltets grenser, aktører og posisjoner, maktrelasjoner og koordinerende eller styrende enheter («governance units»). Videre må det vurderes hvilken grad eksterne aktører – statlige og ikke-statlige – bidrar til å stabilisere eller reproducere feltet, for eksempel gjennom å definere feltets rammebetingelser.

Et fremvoksende felt består av to eller flere aktører hvis handlinger er orientert mot hverandre, men hvor det ikke er etablert en orden som bidrar til å rutinisere interaksjonen mellom aktørene (Fligstein og McAdam 2012:86). Et felt som ikke er organisert kjennetegnes gjerne av at aktørene har ulike eller motstridene forståelser av hva som står på spill. Uenigheten kan knytte seg til mål, midler og metoder (Fligstein og McAdam 2012:170). En studie av fremvoksende felt kan se på selve prosessen: de ulike aktørenes mobilisering, deres ressurser og strategier, interaksjonen mellom dem, og mellom aktørene på feltet og eksterne aktører. Den kan også se på utfallet av mobiliseringen, hvilken enighet som etableres mellom aktørene, hvordan relasjonene mellom dem struktureres og hva som kjennetegner en eventuell «governance unit».

Sosiale ferdigheter er et sentralt element i Fligstein og McAdams feltbegrep. Det dreier seg om individers og organisasjoners evne til å identifisere og forstå andres behov, interesser og verdier, og å forstå hvordan disse kan settes inn i et bestemt program eller sammenheng (se for eksempel Fligstein 2001; Jasper 2006). Sosiale ferdigheter er, som andre former for ferdigheter, ulikt fordelt. Enkelte aktører har større evne enn andre til å forstå hva de ulike handlingsalternativene er og hvordan man kan sikre oppslutning om et gitt alternativ. Det vil også variere hvordan

aktørene bruker sine ferdigheter. På et fremvoksende felt vil aktørene gjerne bruke sine sosiale ferdigheter til å bygge relasjoner. Avhengig av om de er i posisjon eller om de er utfordrere vil aktørene på et etablert eller stabilt felt kunne bruke sine sosiale ferdigheter enten for å vedlikeholde eller for å endre relasjonene på feltet.

En slik forståelse av sosiale ferdigheter ligger nært opp til ideen om entreprenørskap (jf. Barth 1972; Martin og Osberg 2007). To trekk ved sosialt entreprenørskap er viktige for å forstå hvordan sosiale ferdigheter kan bidra til å forme relasjoner på et felt (jf. Fligstein og McAdam 2012): For det første, evnen til å kombinere egeninteresse og samfunnsinteresse. En sosialt kompetent aktør vil evne å fremme sin forståelse og sine målsettinger, samtidig som aktøren vil mobilisere støtte gjennom å appellere til andre aktørers interesser eller til bredere samfunnsinteresser. Aktøren vil således ikke være motivert av egeninteresse alene, men vil tilpasse sine mål og sin identitet til bredere, kollektive mål. For det andre vil en sosial kompetent aktør ikke binde seg til masten, men være beredt på å endre eller justere kursen i møtet med nye behov og nye aktører.

I så måte er evnen til læring en forutsetning for entreprenørskap. Argyris og Schön (1978) skiller mellom enkelkrets- og dobbelkretslæring, hvor førstnevnte dreier seg om å oppdage feil og justere handling og sistnevnte handler om å stille spørsmål ved etablerte standarder.¹¹ Termostaten brukes gjerne for å illustrere enkelkretslæring. På samme måte som termostaten avdekker avvik mellom faktisk og ønsket temperatur, og justerer varmen deretter, innebærer enkelkretslæring at avvik fra en gitt norm korrigeres uten at selve normen er gjenstand for debatt. Dobbeltkretslæring, på sin side, innebærer at ikke bare mål, virkemidler og strategier er oppe til vurdering, men også de verdier og vurderinger som ligger til grunn for målene, virkemidlene og strategiene (Argyris og Schön 1978:22).

Jeg vil bruke begrepene *felt*, *entreprenørskap* og *læring* for å forstå og beskrive relasjoner og strategier mellom aktører som driver selvhjelpsrelatert virksomhet, og mellom aktørene og staten. Begrepene brukes som tekstanalytiske nøkler for å beskrive og forstå hvordan relasjonene på selvhjelpsfeltet har utviklet seg og hvorfor de er organisert som de er. I det følgende vil jeg beskrive studiens data og metode.

3.2 Data og metode

Notatet baserer seg, som nevnt over, på en analyse av tekster produsert i periodene 1992-96 og 2004-2012. Den første perioden representerer et første forsøk på å etablere et norsk selvhjelpsfelt. Perioden er kjennetegnet ved at de ulike aktørene som drev selvhjelpsrelatert arbeid orienterte seg mot hverandre for å etablere en felles plattform. I denne perioden gikk seminarrekken «Selvhjelp på norsk» av stabelen. Seminarene samlet flere sentrale og mindre sentrale aktører for å diskutere forutsetninger og betydninger av selvhjelp, samt etableringen av et koordinerende organ for informasjons- og erfaringsutveksling, en felles «governance unit». Studiesenter for selvhjelp var pådriver i dette arbeidet (Hjemdal et al. 1998).

¹¹ Argyris og Schön har utviklet en teori om læring i *organisasjoner*. De understreker at det kan være avvik mellom hvordan organisasjonen lærer og hvordan individene i organisasjonen lærer (Argyris og Schön 1978). I dette notatet brukes imidlertid begrepene enkelkrets- og dobbelkretslæring både om aktører som individer og aktører som organisasjoner.

Den andre perioden representerer en konsolidering av selvhjelpsfeltet med Selvhjelp Norge som feltets koordinerende enhet, dets «governance unit». Selvhjelp Norge ble opprettet som et tiltak i Nasjonal plan for selvhjelp, som på sin side var frukten av et langvarig samarbeid mellom NSF og Helsedirektoratet. Nasjonal plan definerer Selvhjelp Norges funksjon og oppdrag som følger:

Knutepunktet skal bidra til å samle inn, systematisere og spre den kunnskapen som eksisterer, og vektlegge modellutvikling omkring selvhjelp og psykisk helse. Gjennom nettverksarbeid og formidlingsvirksomhet er målsettingen å skape synergieffekter på tvers av miljøer (Sosial- og helsedirektoratet 2004:14).¹²

Oppdraget er videre blitt presisert og utdypet i årlige oppdragsbrev fra Helsedirektoratet til Selvhjelp Norge. Siden oppstarten i 2006 til utgangen av 2012, har Selvhjelp Norge utviklet seg fra å være et nasjonalt knutepunkt for selvhjelp til å bli et nasjonalt kompetansesenter for selvhjelp. Selvhjelp Norge har også i denne perioden bygd opp en organisasjonsstruktur med et hovedkontor og sju distriktskontor. Organiseringen innebærer en arbeidsdeling mellom hovedkontoret i Oslo og distriktskontorene hvor ansvar for lokal nettverksbygging, kunnskapsutvikling og tilrettelegging er delegert til distriktskontorene, mens hovedkontoret har ansvar for det strategiske arbeidet på nasjonalt nivå (NSF/SN 2011). Dette notatet ser på arbeidet på nasjonalt nivå, og distriktskontorenes arbeid holdes dermed utenfor analysene.

Et utvalg tekster fra de to periodene utgjør studiens datagrunnlag. Periodene er sentrale i utviklingen av selvhjelpsfeltet i Norge, og begge periodene er godt dokumentert i ulike tekster. Det empiriske materialet fra den første perioden inkluderer sluttrapporten fra Studiesenterets virksomhet (Hjemdal et al. 1998), samt rapportene fra de to første «Selvhjelp på norsk»-seminarene (Nilsen og Talseth 1995; Sandvik 1996). Fra den andre perioden er det årsrapportene for Selvhjelp Norges virksomhet som utgjør datamaterialet, i tillegg til rapporten fra Selvhjelp Norges første prosjektperiode (NSF/SN 2010, 2011, 2012, 2013; NSF 2009a; SN 2007, 2008).

Utgangspunktet for analysene er et skjema utarbeidet med utgangspunkt i Fligstein og McAdams (2012) feltteori. Tekstene er kodet i henhold til følgende kategorier:

- Definisjon av selvhjelp: Hvordan defineres selvhjelp i teksten: formål, metode, relasjoner til andre aktører?
- Definisjon av felles interesser/målsettinger: Hva står på spill for feltet som helhet?
- Identitet: Hvordan forstår aktørene seg selv og egen rolle?
- Utsagn om andre aktører: Avsenders oppfatninger om hvem som er de sentrale aktørene på feltet, hvilke posisjoner de har, hvilke ressurser som er tilgjengelige for dem, og hvilke strategier de har utarbeidet.
- Utsagn om styrings-/koordinerende enhet («governance unit»)

¹² Revidert nasjonal plan for selvhjelp kom i mars 2014.

- Utsagn om spilleregler: Hvilke regler og skranker begrenser aktørenes handlingsrom, og deres forståelse av legitime og illegitime strategier?

Tekstanalysen har som formål å avklare relasjonene mellom de sentrale aktørene på feltet, samt å avdekke hvordan aktørene begrunner samarbeidskonstellasjonene. Sammenfattet gir analysene et bilde av hvordan selvhjelpsfeltet har utviklet seg over tid, fra et løst nettverk til mer hierarkiske strukturer. Gjennomgangen er delt i to deler, hvor den første delen tar for seg «Selvhjelp på norsk»-seminarene og den andre tar for seg Selvhjelp Norges virksomhet fra oppstarten i 2006 og fram til 2012.

4 Beskrivelse av et felles prosjekt, 1992-1996

Fra 1980-tallet og utover opprettet flere interesse- og brukerorganisasjoner selvhjelp som et tilbud til sine medlemmer. Blant de organisasjoner som etablerte ulike former for selvhjelpstiltak i denne perioden finner vi Interessegruppa for kvinner med spiseforstyrrelser (IKS), Støttesenter mot incest (SMI), Landsforeningen til støtte ved krybbedød,¹³ og Landsforeningen mot stoffmisbruk (LMS). Noe forenklet kan dette sies å være organisasjoner som står på to ben, hvor selvhjelpsvirksomhet utgjør det ene bene og interessepolitikk det andre. I samme periode kom det også til flere «rene» selvhjelpsorganisasjoner, blant annet stiftelsen Angstringen og Anonyme Narkomane (NA). Dette er organisasjoner som har som hovedformål å tilrettelegge for selvhjelpsgrupper hvor mennesker møtes for å bearbeide felles problem.

I denne perioden ble nettverksbygging og erfaringsutveksling mellom organisasjoner som drev selvhjelpsrelatert virksomhet satt på dagsorden. Studiesenteret tok initiativet til seminarrekken «Selvhjelp på norsk» som samlet selvhjelpsorganisasjoner, deltakere, frivillige og profesjonelle støttespillere for å diskutere hva selvhjelp er, hvordan selvhjelpsgrupper drives, selvhjelpens forhold til profesjonene og behandlingsapparatet, samt mulighetene for erfaringsutveksling og nettverksbygging på selvhjelpsfeltet. Representanter for AA, Angstringen, IKS, prosjektet «Sorg og omsorg», Frivillighetssentralen i Sarpsborg og Studiesenteret stod for planlegging og organisering av seminarene. Disse organisasjonene var også sentrale bidragsytere på seminarene (for en fullstendig oversikt over innlegg og deltakere, se seminarrapportene Sandvik 1996; Nilsen and Talseth 1995).

Seminarene var et første, vidtfaende forsøk på nettverks- eller relasjonsbygging mellom de ulike aktørene som drev selvhjelpsrelatert virksomhet. I så måte kan de leses som et forsøk på å etablere et selvhjelpsfelt i Norge; som et uttrykk for et fremvoksende felt. Seminarrekken spilte en viktig rolle som forum for erfaringsutveksling mellom aktørene. Sett i bakspeilet kan vi imidlertid si at et like viktig utfall var at den bidro til å definere et tomrom på selvhjelpsfeltet; den etablerte et behov for en «governance unit» uten at det ble presisert hvem eller hva som skulle fylle denne posisjonen. I det følgende vil jeg beskrive det fremvoksende selvhjelpsfeltet med utgangspunkt i hvordan seminardeltakerne definerte selvhjelp, hvordan og i hvilken grad de artikulerte et felles prosjekt, og hvordan de så for seg organiseringen av selvhjelpsfeltet.

¹³ Senere Landsforeningen uventet barnedød (LUB).

4.1 Begrepet selvhjelp

Hvordan (be)gripe selvhjelp var et av gjennomgangstemaene i seminarrekken. Det varierer imidlertid hvor mye energi de ulike bidragsyterne bruker på å definere selvhjelp. Generelt sett kan vi si at mens selvhjelpsorganisasjonene vier spørsmålet stor plass, er de øvrige bidragsyterne mindre opptatt av de begrepsmessige avklaringene. Mens representanter for profesjonene, behandlingsapparatet eller offentlige tjenesteytere er opptatt av sin rolle vis-à-vis selvhjelpsgrupper, er representanter for frivilligsentraler og lignende opptatt av den praktiske organiseringen av selvhjelpsvirksomheten. Representantene fra selvhjelpsorganisasjonene og organisasjoner som tilbyr selvhjelpsrelaterte aktiviteter til sine medlemmer er, på sin side, langt mer opptatt av å definere hva selvhjelp er. Vi ser således at hvordan aktørene snakker om selvhjelp henger sammen med deres rolle eller posisjon på feltet. Hverken profesjonene, tjenesteapparatet eller frivillighetssentralene er med på å legge de innholdsmessige rammene for selvhjelpsvirksomheten. I stedet bidrar de som praktiske tilretteleggere gjennom å stille lokaler eller andre ressurser til disposisjon, eller de bidrar gjennom å informere sine respektive brukergrupper om tiltakene. Enkelte stiller også sin profesjonelle kunnskap til disposisjon gjennom å fungere som rådgivere for selvhjelpsorganisasjonene. Selvhjelpsorganisasjonene, på sin side, arbeider aktivt med å utvikle selvhjelp som metode, og for å spre informasjon og kunnskap om selvhjelp.

Likevel er det variasjon også mellom selvhjelpsorganisasjonene i hvor mye tid de bruker på å diskutere innholdet i selvhjelpsbegrepet. Mens bidragsyterne fra AA nesten ikke berører spørsmålet i sine innlegg, vier representantene fra Angstringen, IKS og prosjektet «Sorg og omsorg» stor oppmerksomhet til selve begrepsavklaringen. Bidragsytere fra andre organisasjoner som tilbyr selvhjelpsrelaterte aktiviteter, men som ikke definerer seg som selvhjelpsorganisasjoner, befinner seg i en mellomposisjon. De er mindre opptatt av å avgrense selvhjelp mot andre former for støttegrupper, men desto mer opptatt av selvhjelpsgrupper som tilbud til sine medlemmer. AAs manglende interesse for å bedrive begrepsavklaringer kan antakelig forklare med organisasjonens sentrale posisjon på selvhjelpsfeltet. AA er den moderne selvhjelpsorganisasjonen med lengst fartstid, og også den selvhjelpsorganisasjonen som er best kjent utenfor selvhjelpsfeltet. Enkelt forklart kan AA sies å være prototypen for den moderne selvhjelpsorganisasjonen. Mot denne bakgrunn har ikke AA behov for å forklare eller begrunne sin tilnærming, snarere er det de øvrige organisasjonene som må begrunne hvorfor de har valgt en annen tilnærming.

Ser vi nærmere på selvhjelpsorganisasjonenes ulike begrunnelser, finner vi både likheter og forskjeller. Fire aspekter ved selvhjelpsvirksomheten går igjen i organisasjonenes fremstillinger: Felles problem/behov, gjensidighet, autonomi, og erfaringsbasert kunnskap/læring. For det første samler selvhjelp deltakere med utgangspunkt i felles problem eller behov.

Det sentrale er at en kommer sammen med en *gruppe* personer som er i liknende situasjon/har et felles problem (Goksøyr 1995: 38, IKS).

Selvhjelp er det at (...) mennesker som er i en belastende situasjon eller som står overfor problemer, (...) arbeider med denne situasjonen eller

problemet sammen med andre som er i samme eller lignende situasjon (Sandvik 1995: 67, Sorg og omsorg).

En selvhjelpsgruppe for oss i Angstringen er en gruppe mennesker som er samlet fordi de har et felles problem de vil gjøre noe med (Talseth 1995:32).

For det andre understrekes det at relasjonen mellom deltakere i en selvhjelpsgruppe er preget av gjensidighet og likeverdighet. I en selvhjelpsgruppe er «gjensidig utbytte (...) den bærende kraft» (Talseth 1995:33, Angstringen). Det er ikke «hjelpere» og «mottakere» i en selvhjelpsgruppe; deltakerne yter hjelp og mottar hjelp på samme tid. Således fremstår selvhjelpsgruppen som et alternativ til den tradisjonelle hjelperollen. Det er ikke et behandlingstilbud eller en tjeneste, ei heller er det «hjelp til selvhjelp». Snarere opphever selvhjelp «forskjellen mellom å gi og motta» (Hjemdal et al. 1998: 218, Studiesenter for selvhjelp).

Denne formen for gjensidighet forutsetter at selvhjelpsgruppene er autonome, i den forstand at de selv legger føringer for sin egen virksomhet. Prinsippet innebærer «at de som deltar i den organiserte selvhjelpsvirksomheten, selv avgjør innhold og aktiviteter» (Hjemdal et al. 1998:25). I den grad profesjonelle tildeles en mer fremtredende rolle i gruppearbeidet, er det enighet om at dette representerer en bevegelse bort fra selvhjelp i ordets egentlige forstand. I prosjektet «Sorg og omsorg» hvor profesjonelle deltar i gruppene bruker man således betegnelsen «forsterket selvhjelp» for å understreke at det dreier seg om noe annet enn den «rene» selvhjelpen (se blant annet Sandvik 1995b).

Et siste fellestrekk i definisjonene er vektleggingen av erfaringsbasert kunnskap; at gruppene henter sin kunnskap innenfra – fra deltakernes egne erfaringer og opplevelser. Begrunnelsene er flere, og overlappende. Dels dreier det seg om å markere en grense mellom den kunnskap selvhjelpsgruppene og den enkelte selvhjelpsdeltaker besitter og profesjonell kunnskap. Selvhjelp, i motsetning til behandling, handler ikke om å motta hjelp, men om å bruke sine erfaringer og sin kunnskap om eget problem til å hjelpe seg selv. Dels dreier det seg om å verne gruppenes autonomi. Erfaringsbasert kunnskap er, i motsetning til profesjonell kunnskap, tilgjengelig for alle grupper og deltakere slik at gruppene ikke er avhengige av å få tilført kunnskap utenfra. Til sist vil erfaringsbasert kunnskap være viktig for å sikre gjensidighet og likeverdighet mellom deltakerne. Alle har erfaringer som de kan bruke i sitt endringsarbeid i gruppene, og som dermed bidrar til gruppens kollektive kunnskap. Når ekspertene/profesjonene deltar trues denne gjensidigheten mellom deltakerne. Gruppen vil da ikke lenger være en selvhjelpsgruppe, men en behandlingsgruppe.

Det er imidlertid også viktige forskjeller i måten aktørene definerer selvhjelp; forskjeller som særlig handler om selvhjelpens avgrensning mot interessepolitikk. Klientaksjonen i Fredrikstadområdet og Studiesenteret argumenterer for henholdsvis en oppheving eller oppmykning av dette skillet. Tanken er at selvhjelpsgrupper opprettes av mennesker som lider av eller under diverse fysiske, psykiske og sosiale problem, og at gruppene har et dobbelt formål (jf. Mäkelä 1992): De skal på samme tid være forum for personlige endringsprosesser og organ for interessepolitikk. De øvrige aktørene, med Angstringen, AA og IKS som de mest toneangivende, trekker

en grense mellom arbeidet i selvhjelpsgrupper og interessepolitisk arbeid.¹⁴ Selvhjelp forstås som et verktøy for individuelle endringsprosesser, og en selvhjelpsgruppe består av mennesker som regelmessig kommer sammen for å snakke fokusert om sine livsproblemer (jf. Gotaas 2012). Det er likevel viktig å være oppmerksom på at skillet mellom intern og ekstern integrering dreier seg om grensene for selvhjelp, ikke om individets muligheter for å kombinere selvhjelp og interessepolitisk arbeid. Tvert imot vil talspersoner for selvhjelp som intern integrering kunne argumentere for at individet gjennom selvhjelpsarbeid setter seg i stand til å delta i interessepolitisk og annet samfunnsarbeid, selv om selvhjelpsarbeidet i seg selv ikke handler om kollektive endringsprosesser. Uenigheten er likevel ikke triviell, men reflekterer ulike forståelser av hva selvhjelp kan og bør være, og hvilket formål den skal tjene.

Uenigheten er likevel ikke større enn at deltakeren lykkes i å beskrive et felles prosjekt, nemlig etablering av strukturer for nettverksbygging og erfaringsutveksling. Utgangspunktet for prosjektet er et bilde av selvhjelpsfeltet som «oppstykket, fragmentert, til dels isolert, og på mange måter identitetsmessig presset» (Hjemdal 1996:14). Utsagnet beskriver tre relaterte problemer som aktørene må ta tak i: For det første må aktørene på selvhjelpsfeltet finne sammen og danne forbindelser seg imellom. For det andre må aktørene bygge relasjoner ut over selvhjelpsfeltet, til andre felt og til andre aktører. For det tredje må selvhjelpsfeltet definere og verne om sin identitet og sin egenart. Studiesenteret uttrykker det slik: det må etableres en «økt og felles forståelse av eget særpreg og identitet», samt «organisatoriske kontakter, forbindelseslinjer og fellesskap som kan sikre at denne felles forståelsen skapes og opprettholdes» (Hjemdal 1996:14). I det følgende diskuterer jeg hvordan aktørene ser for seg at slike kontakter, forbindelseslinjer og fellesskap kan opprettholdes og vedlikeholdes. To spørsmål er særlig fremtredende i diskusjonene: For det første, spørsmålet om hvordan selvhjelpsfeltet skal defineres, og hva som er dets grenser; for det andre, hvorvidt det bør etableres en koordinerende, enhet og hvordan en slik enhet i så fall bør se ut.

4.2 Selvhjelpsfeltet og dets grenser

Selvhjelpsfeltets grenser er et gjennomgangstema i seminarrekken. Som vi har sett, legger seminardeltakerne ned en betydelig innsats i å komme fram til en felles forståelse av hva selvhjelp er. Dette arbeidet kan tolkes som et forsøk på å avklare selvhjelpsfeltets grenser. I dette lys er seminardeltakernes diskusjon om mangfold eller fragmentering av selvhjelpsfeltet særlig interessant, fordi den belyser hvordan aktørene posisjonerer seg på feltet og fordi den illustrerer forskjellene mellom aktørenes feltforståelse og en samfunnsvitenskapelig feltforståelse.

Innleggene på seminarene tegner et bilde av et mangfoldig felt: Mange tema, mange aktører og mange ideer om hvordan arbeidet bør organiseres. Det er imidlertid delte meninger om hvorvidt mangfold er ressurs eller en trussel for selvhjelpsfeltet. Enkelte tolker mangfold som et gode. En representant for prosjektet «Sorg og omsorg» uttrykker det slik:

¹⁴ Dette skillet nedfeller seg på ulike måter i organisasjonene. Mens IKS er en organisasjon som arbeider både med selvhjelp og med interessepolitisk arbeid, avstår AA og Angstringen fra alle former for interessepolitikk eller forsøk på å påvirke samfunnets meningsdannelse.

Selvhjelpsfeltet er først og fremst et bruker- eller deltakerfellesskap. Uorganisert og foreløpig uoversiktlig og mangfoldig. Det er ikke sikkert at feltet som sådan bør eller trenger å bli organisert, eller trenger å utvikle en bevissthet om feltets egenart ut over de erfaringer som gjøres i feltet (Sandvik 1996a:27).

Utsagnet finner gjenklang i litteraturen om selvhjelpsgrupper. Borkman (1999), for eksempel, sammenligner selvhjelpsgruppene med ville blomster; en broket forsamling av større og mindre grupper og organisasjoner, med ulike formål, tilnærminger og perspektiver, samt ulike forholdningssett overfor det profesjonelle hjelpeapparatet. Metaforen «ville blomster» gir inntrykk av et fenomen som er tilpasningsdyktig og robust. I denne tolkningen er det selvhjelpsfeltets styrke at det omfatter større og mindre grupper og organisasjoner med ulike formål, ideologier og arbeidsstiler (jf. Thyness 2006).

På samme tid kan utsagnet tolkes som et forsøk på å posisjonere seg på selvhjelpsfeltet. «Sorg og omsorg» driver en virksomhet som de betegner som *forsterket selvhjelp*. I dette ligger det både at selvhjelpsgruppene er mindre autonome og at fagpersoner har en sterkere rolle enn i selvorganiserte selvhjelpsgrupper.¹⁵ I følge «Sorg og omsorg» prosjektleder, som også var prosjektets representant på selvhjelpsseminarene, hadde organisasjonen gode erfaringer med at «disse måtene å styrke selvhjelpssituasjonen på (...) motvirke en del av den sårbarheten som ellers kan ligge i selvhjelp» uten at «de unike ressursene som selvhjelp representerer, blir forstyrret» (Sandvik 1995a:51). Spørsmålet er om det vil være plass for denne formen for virksomhet dersom en mer rendyrket form eller definisjon av selvhjelp skal være kriteriet for å bestemme selvhjelpsfeltets grenser.

Andre tilskriver opplevelsen av å være identitetsmessig presset til dette mangfoldet eller fragmenteringen av selvhjelpsfeltet. Dette synspunktet kommer tydeligst til uttrykk i Studiesenterets og Angstringens tekster og innlegg. Begge understreker viktigheten av å komme fram til en «felles forståelse» av hva selvhjelp er, og av selvhjelpsfeltets identitet (Godager 1996; Hjemdal et al. 1998:264). Likevel synes det å være nyanser i organisasjonenes budskap. Studiesenteret viser til feltets manglende «bevissthet om seg selv som samlet felt» (Hjemdal et al. 1998:236), noe som antyder en ambisjon om en tettere integrering mellom aktørene som driver selvhjelpsrelatert virksomhet. Det handler om å «utvikle og vedlikeholde nettverk mellom gruppene» (Hjemdal et al. 1998:236), uten nødvendigvis å redusere feltets mangfold (Feiring 2014a; Hjemdal 1995).¹⁶

Angstringen har et noe annet utgangspunkt. På midten av 1990-tallet arbeidet myndighetene, fagfolk og sivilsamfunnsaktører med forberedelsene til Opptrappingsplanen for psykisk helse (Feiring 2014a). I denne prosessen var Angstringen en pådriver for å synliggjøre selvhjelp som verktøy i det psykiske

¹⁵ I motsetning til selvorganiserte selvhjelpsgrupper ble grupper i regi av «Sorg og omsorg» ledet av frivillige gruppeledere som hadde som oppgave å tilrettelegge for arbeidet i gruppene. I tillegg hadde gruppelederne tilgang til faglige ressurser, både i form av opplæring og veiledning og i form av lokale styringsgrupper og et sentralt prosjektkontor (Sandvik 1995a).

¹⁶ Det er også rimelig å anta at prosjektdeltakerne, i kraft av å være forskere, hadde en faglig interesse av å definere selvhjelpsbegrepet og klargjøre dets grenser. Slike begrepsavklaringer kan sies å utgjøre en forskers *habitus* (jf. Bourdieu 1980).

helsearbeidet. Angstringen omtaler også selvhjelp som psykisk helsearbeid, noe som blant annet kommer til uttrykk i følgende utsagn:

Vi lurer også på om det ikke finnes et «minste felles multiplum» for alt selvhjelpsarbeide, noe vi mener kan styrke samarbeidet – det meste er knyttet opp mot psyken, enten det er med utgangspunkt i «psykiske lidelser», fysiske plager eller sosiale problemer (Godager 1996:21).

Angstringens behov for å utvikle «en felles ideologisk forståelse av hva selvhjelp er» (Godager 1996:16) kan like gjerne være et uttrykk for et ønske om å tydeliggjøre selvhjelpens egenart og bidrag overfor andre aktører som arbeider med psykisk helse, som et ønske om tettere integrering blant aktørene på selvhjelpsfeltet (Feiring 2014a).

Vi ser således at spørsmålet om hva selvhjelp er også er en diskusjon om feltets grenser, og at seminardeltakernes bidrag til denne diskusjonen også innebærer et forsøk på posisjonering på feltet. Imidlertid er det viktig å være oppmerksom på at deltakernes forståelse av feltbegrepet skiller seg fra begrepet slik det brukes i samfunnsvitenskapen (se for eksempel Bourdieu 1993; Broady 1991; DiMaggio and Powell 1983; Emirbayer and Johnson 2008; Fligstein and McAdam 2012). Seminardeltakerne tar utgangspunkt i selvhjelp som verktøy, og legger til grunn at verktøyet definerer feltet. En slik forståelse innebærer at selvhjelpsfeltet vil bestå av de grupper og organisasjoner som driver selvhjelpsrelatert virksomhet, og det er innholdet i begrepet selvhjelp og de praksiser som defineres som selvhjelp som bestemmer feltets grenser.

Satt på spissen kan vi si at utgangspunktet fra et samfunnsvitenskapelig perspektiv vil være det motsatte, nemlig at det er feltet som definerer verktøyet. Feltbegrepet, slik det brukes i samfunnsvitenskapen, består av posisjoner og relasjoner mellom aktører (Bourdieu 1993; Fligstein and McAdam 2012). Det er dermed ikke virksomheten eller aktiviteten som definerer feltet, men interaksjonene mellom aktører som manøvrerer eller konkurrerer om posisjoner i feltet.¹⁷ Fra dette ståstedet er det ikke bare feltets grenser som står på spill i begrepsavklaringsarbeidet, men også aktørenes posisjoner på feltet. Begrepsavklaringsarbeidet på «Selvhjelp på norsk»-seminarene kan forstås som en form for *framing* (jf. Goffman 1997), hvor aktørene forsøker å skape opplutning om en bestemt forståelse av selvhjelpsfeltet (jf. Fligstein 1996; Snow and Benford 1988).

4.3 Organisering av samarbeidet

Deltakerne er ikke utelukkende opptatt av hvordan feltet skal forstås, men også av hvordan det bør organiseres. Et sentralt spørsmål er hvorvidt det bør etableres en koordinerende enhet på feltet, en «governance unit». Slike enheter spiller en sentral

¹⁷ I dette ligger det at aktørene på selvhjelpsfeltet ikke må ha selvhjelp som sin eneste eller primære aktivitet. I tillegg til selvhjelpsorganisasjoner og andre organisasjoner som driver selvhjelpsrelatert virksomhet, vil feltet kunne bestå av for eksempel interesse- og brukerorganisasjoner, profesjonsutøvere, frivilligsentraler eller representanter for andre sivilsamfunnsorganisasjoner eller offentlige myndigheter. Det er aktørenes handlinger, og hvorvidt aktørene gjennom sine handlinger orienterer seg mot hverandre, som er avgjørende for om de er en del av samme felt. Det sentrale spørsmålet er hvorvidt aktørene skaper, gjenskaper eller omformer relasjonene gjennom sine handlinger og sin interaksjon med andre aktører.

rolle i reguleringen av felt (Fligstein and McAdam 2012:14): De overvåker aktivitetene på feltet, de forvalter og gir legitimitet til feltets spilleregler, og de fungerer som et bindeledd mellom feltet og eksterne felt. I dette lys kan etablering av en slik koordinerende enhet betraktes som et tegn på at et felt er i ferd med å konsolideres. Den koordinerende enheten former og vedlikeholder relasjoner mellom aktørene på feltet, og mellom feltet og eksterne enheter, og er derfor sentral i etablering og vedlikehold av feltets formål, struktur og handlingspekter. Seminar deltakernes innspill til hvordan en slik enhet kan og bør organiseres vil således kunne gi viktig informasjon om hvordan de forestiller seg feltets posisjoner, relasjoner og spilleregler. Det er, med andre ord, selvhjelpsfeltets rammebetingelser som er oppe til diskusjon.

AA tar til orde for samarbeid om informasjonsutveksling i form av et kompetansesenter eller clearing house som kan formidle kontakt og kunnskap om selvhjelpsgrupper til offentlige etater, fagfolk og befolkningen for øvrig. Modellen forutsetter at det er selvhjelpsgruppene og -organisasjonenes ansvar å sørge for at kompetansesenteret har tilstrekkelig informasjon om målgrupper, tematikk, arbeidsform og organisering, og at kompetansesenterets rolle i hovedsak begrenses til å videreformidle denne kunnskapen til berørte eller interesserte parter. Begrunnelsen for et slikt tiltak er i første rekke at det vil bidra til å gjøre selvhjelp kjent for et bredere publikum, og således at flere vil kunne nyttiggjøre seg av selvhjelp dersom behovet skulle oppstå (Lisæth 1996).

Denne samarbeidsmodellen er begrenset til kunnskaps- og erfaringsutveksling. Selvhjelpsgruppene og -organisasjonene skal ikke samarbeide om å utvikle selvhjelp som metode, men skal sikre at kunnskapen om hva de jobber med og hvordan de jobber, hvem som er målgrupper og så videre når ut til et bredere publikum. Kompetansesenteret skal således ikke ha som oppgave å koordinere gruppene eller organisasjonenes aktiviteter, men snarere at de ulike aktørene gjøres oppmerksom på hverandre slik at man kan få til en bedre arbeidsdeling mellom dem.

Jeg vil presisere at FF¹⁸ skal formidle kontakter og at dialogen må skje direkte mellom gruppene og berørte kontakter. Å etablere et samarbeid med det offentlige må skje på gruppene premisser, for skal det «styres» av utenforstående kan selvhjelpsgruppene miste sitt særpreg og sin egenart, og dermed fjerne seg fra sitt egentlige formål og miste sin tiltrekningskraft på potensielle medlemmer og lidelsesfeller (Lisæth 1996:32).

Innlegget kan tolkes som et uttrykk for AAs sterke posisjon på selvhjelpsfeltet. AA er, som sagt, den største og også den første moderne selvhjelpsorganisasjonen. Den har etablert grupper over hele verden, og har utviklet et program som har dannet mal for andre selvhjelpsorganisasjoner. Videre er organisasjonen kjent for et bredere publikum gjennom filmer, tv-serier og bøker. Kort sagt representerer AA selve prototypen på en selvhjelpsorganisasjon.

Mot denne bakgrunn er det ikke overraskende at AA går inn for et informasjonsutvekslingssamarbeid heller enn etablering av en styrende eller koordinerende enhet på selvhjelpsfeltet. Organisasjonen har en sterk posisjon på feltet, og, i den grad det

¹⁸ FF referer her til et eventuelt felles forum for selvhjelp.

bidrar til å styrke oppmerksomheten om for forståelsen av selvhjelp som fenomen, kan fremveksten av nye selvhjelpsorganisasjoner like gjerne styrke AAs posisjon som å svekke den. AA nyter stor legitimitet blant deltakerne i 12-trinnsgruppene og også i befolkningen mer generelt. Samtidig har AA i Norge hatt problemer med å etablere et samarbeid med behandlingsapparatet. Studier viser at profesjonelle behandlere innen rusomsorgen henviser eller oppfordrer brukere til å oppsøke selvhjelpsgrupper i langt mindre grad enn i andre land (Vederhus et al. 2010). Hovedformålet med et kompetansesenter, slik det beskrives av AAs representanter på selvhjelpsseminarene, synes da også å være å formidle kontakt mellom selvhjelpsgrupper og hjelpeapparatet. Målsettingen er å etablere «direkte dialog mellom selvhjelpsgruppene og offentlig sektor og fagfolk» (Lisæth 1996:32).

Begrepet praksisnettverk er dekkende for en annen av modellen som diskuteres på seminarene. Praksisnettverk, slik de er beskrevet av blant annet Lave og Wenger (1991), oppstår mer eller mindre spontant mellom personer med felles yrkesbakgrunn eller yrkesrelaterte interesser. Det er en gruppe av mennesker med felles interesse for et fagfelt, og som tilegner seg kunnskap og ekspertise på dette feltet gjennom kontinuerlig interaksjon med gruppen (Wenger, McDermott, og Snyder 2002). Tre kjennetegn er sentrale for å forstå kjennetegn og læringspotensialet i praksisfellesskap: Domene, fellesskap og praksis (Snyder og Wenger 2010; Wenger et al. 2002). På selvhjelpsfeltet vil sosialt arbeid og/eller psykisk helsearbeid være praksisnettverkets *domene*; det som definerer nettverkets identitet og interessefellesskap. Nettverket og kvaliteten på relasjonene mellom aktørene utgjør *fellesskapet*, og selvhjelp er nettverkets *praksis*, den kunnskap og de verktøy som utvikles gjennom nettverket. Praksisnettverk henter sin legitimitet fra deltakernes kunnskaper og den læring som skjer i møtet mellom dem (Lave og Wenger 1991; Swan, Scarbrough, og Robertson 2002).

Prosjektet «Sorg og omsorg» argumenterer for en slik samarbeidsmodell. «Sorg og omsorg» uttrykker uro for at en eventuell «governance unit» skal fungere mer som et styringsorgan enn som et koordinerende organ. Bekymringen er først og fremst at en slik enhet vil medføre en hierarkisering av feltet, som over tid vil true dets autonomi og særpreg. Det er, heter det, «vanskelig å tenke seg hvordan dette skal gjennomføres på en slik måte at selvhjelpsfeltet kan utvikle seg fritt, og uten at selvhjelpens særpreg trues» (Sandvik 1996a:27). For å unngå at det utvikles en hierarkisk og byråkratisk oppbygging foreslår «Sorg og omsorg» at det utvikles et «nettverk på selvhjelpsfeltet. Et åpent og «flatt» nettverk blant selvstendige grupper og enkeltpersoner som er engasjert i selvhjelp. Et nettverk for kontakt og utveksling, for utvikling og utveksling av kunnskaper og erfaringer» (Sandvik 1996a:27).

Studiesenteret deler «Sorg og omsorgs» bekymring, men ønsker likevel et mer formalisert samarbeid om feltets rammebetingelser. Med utgangspunkt i en sentermodell (jf. Feiring 2014b), argumenterer Studiesenteret for opprettelsen av en «sentral koordinerende instans» (Hjemdal et al. 1998). En slik instans skal ikke bare ha ansvar for å formidle kunnskap, den skal også bidra til produksjon og videreutvikling av kunnskap. Forskning og utviklingsarbeid for å utvikle tiltak og kompetanse vil være sentrale oppgaver. Senteret skal fungere både som en horisontal og en vertikal koordineringsmekanisme. Det skal samle, bearbeide og formidle de kunnskaper som er utviklet på selvhjelpsfeltet. Samtidig skal det fungere som et instrument for å nå bestemte mål. Senteret skal bidra til å «utvikle forståelsen av

selvhjelpsvirksomhet i sosialpolitisk sammenheng» (Hjemdal et al. 1998:12), og det skal «støtte opp om en videre utvikling av selvhjelpsfeltet, (...) gjennom økonomisk, organisatorisk og faglig bistand til de enkelte grupper og organisasjoner» (Hjemdal et al. 1998:244).

Imidlertid advarer Studiesenteret mot at den vertikale koordineringen skjer ved at senteret eller enheten kobles for tett opp mot offentlige myndigheter og tjenesteytere. Frykten «er at den store nærheten og organisatoriske sammenknytningen mellom selvhjelpsgruppene og (...) de offentlige instansene, skal føre til at det blir vanskeligere å videreutvikle selvhjelpsgruppenes egenart, det vil altså si deres selvstendighet, uavhengighet, demokrati og flate struktur» (Hjemdal 1995:23). Mot denne bakgrunn understrekes det at det er selvhjelpsfeltet selv som skal definere sine målsettinger og rammebetingelser. I den grad offentlige aktører kan ha en rolle bør denne begrenses til «å legge forholdene for utviklingen til rette, ikke å styre utviklingens retning» (Hjemdal 1996:15). I likhet med AA, vektlegger Studiesenteret nødvendigheten av at ikke bare arbeidet i selvhjelpsgruppene, men også arbeidet med feltets rammebetingelser, forblir en ren sivilsamfunnsaktivitet. Budskapet er at gruppene, organisasjonene og den koordinerende instansen bør operere uavhengig av staten og offentlige myndigheter.¹⁹

Angstringens innspill leder, i likhet med Studiesenterets innspill, tankene i retning av en sentermodell. Også Angstringen ønsker en modell som sikrer horisontal og vertikal koordinering på feltet. Målsettingen er at senteret skal bidra til «økonomisk koordinering på feltet», og «til å samle trådene og sikre at prosjekter på selvhjelpsfeltet samarbeider» (Godager 1996:20). Det er imidlertid også viktige forskjeller mellom de to tilnærmingene. Mens Studiesenteret er opptatt av senterets rolle som koordinerende instans internt på selvhjelpsfeltet, og ønsker å holde offentlige myndigheter på armlengdes avstand, er Angstringen opptatt av senterets eksterne funksjon, det vil si dets rolle som brobygger mellom selvhjelpsfeltet på den ene siden og helsevesenet og bevilgende myndigheter på den andre siden.

Videre synes Angstringen å forutsette en noe sterkere koordinering av feltet. Først og fremst gjennom en rendyrking av selvhjelp som begrep, og som verktøy.

For at det skal være mulig å diskutere selvhjelpsfeltet generelt, synes vi i Angstringen-Oslo at det er helt sentralt at vi kommer frem til en felles ideologisk forståelse av hva selvhjelp er – hva vi som arbeider innenfor feltet legger i begrepet. Dette behøver ikke være en felles definisjon, men det er som sagt viktig å ha en felles forståelse i bunnen av en diskusjon om utvikling og samarbeid på selvhjelpsfeltet (Godager 1996:19).²⁰

¹⁹ Studiesenteret og AA er ikke de eneste aktørene som uttrykker skepsis mot statlig styring av selvhjelpssektoren, men står likevel i en særstilling. For aktørene som kombinerer interessedepolitikk og selvhjelpsvirksomhet er det imidlertid gjerne måten staten styrer på, ikke statlig styring i seg selv, som er problematisk. IKS, for eksempel, kritiserer statlige støtteordninger for å være for stivbeinte og ber om at det skapes et system hvor organisasjonene har «friere tøyler» (Karlsen 1996:18). Budskapet er at staten må være mer lydhør overfor organisasjonenes innspill og vurderinger.

²⁰ På bakgrunn av Angstringens innlegg kan vi utlede følgende elementer i denne felles forståelsen. For det første en overordnet definisjon bestående av tre hovedprinsipper: ansvar for eget liv, å sette i gang en prosess, å bevege seg fra passiv mottaker til aktiv deltaker i eget liv. For det andre noen

Som en forlengelse av dette argumentet understrekes det at senterets nedslagsfelt ikke bør være for bredt. Både fordi det kan være vanskelig å koordinere en virksomhet bestående av mange og ulike oppgaver og interesser, og fordi det kan oppstå problemer i samarbeidet mellom organisasjoner som «jobber med utgangspunkt i forskjellige problemområder» (Godager 1996:21). Mot denne bakgrunn, argumenterer Angstringen for en sentermodell som gjerne kan ta utgangspunkt i andre sentermodeller, som for eksempel Frivillighetens samarbeidsorgan (FRISAM) (jf. Vestby and Østtveiten 1998), men med et snevrere nedslagsfelt.

Oppsummeringsvis kan vi si at det kan synes å være en sammenheng mellom aktørenes posisjonering på feltet, og deres foretrukne samarbeidsmodell. AA er en etablert aktør, og ser i liten grad behov for å inngå i et utviklingssamarbeid med andre selvhjelpsorganisasjoner. Derimot gir organisasjonen uttrykk for et ønske om å etablere tettere koblinger mellom selvhjelpsfeltet og det offentlige hjelpeapparatet, noe som kan gjenspeile at AA har lite gjennomslag overfor rusomsorgen. Studiesenter for selvhjelp ser på sin side et behov for å inngå i mer forpliktende samarbeid. En forklaring kan være at studiesenteret har gjort seg til talsmann for grupper som har problemer med å mobilisere tilstrekkelige ressurser til selvorganisering samtidig som de står i et opposisjonsforhold til offentlige myndigheter. Prosjektet «Sorg og omsorg» er et samarbeid mellom organisasjoner som driver sorgstøttarbeid, og gjør seg i praksis til talsmann for en utvidelse av det praksisnettverket det allerede er en del av. Angstringens representanter synes å posisjonere seg som utfordrere på feltet, og fremmer en samarbeidsløsning som både er tradisjonell og radikal. Den er tradisjonell i den forstand at den bygger på allerede en allerede etablert modell for samarbeid mellom det frivillige og staten, nemlig den hybride modellen som blant annet FRISAM er et eksempel på. Den er radikal i den forstand at den forutsetter en mye mer enhetlig tilnærming til selvhjelp hvor aktørene deler felles forståelse av hva selvhjelp er, hvilken rolle selvhjelp kan spille i samfunnet, og på hvilke områder selvhjelp vil være relevant.

4.4 Et fremvoksende felt

Nettverksbygging og utvikling av selvhjelpsfeltet kan sies å være et hovedtema på «Selvhjelp på norsk»-seminarene. I samfunnsvitenskapelig forstand er det likevel et fremvoksende felt, heller enn et etablert felt, vi ser konturene av (jf. Fligstein and McAdam 2012). Seminardeltakerne representerer organisasjoner som orienterer seg mot hverandre, men samhandlingen mellom dem bærer ikke preg av å være rutinisert. Det er ikke etablert regler som strukturer aktørenes handlingsrom, og aktørene har heller ikke etablert en felles referanseramme. Snarere bærer seminarinnleggene preg av et ønske om å definere feltets organisering, formål, posisjoner og spilleregler. Å definere selvhjelpsfeltets innhold, grenser og relasjoner kan sies å utgjøre seminardeltakernes felles prosjekt.

prinsipper som «bør være felles for alle som bruker selvhjelpsbegrepet om sine aktiviteter» (Godager 1996:19). Til sammen danner disse prinsippene en relativt utførlig beskrivelse av selvhjelpsgruppens organisering og virkemåte.

At etablering av et felt (i samfunnsvitenskapelig forstand) er et felles prosjekt, innebærer ikke et fravær av konflikt. Snarere viser innleggene at de sentrale aktørene har ulike, og til dels motstridende, visjoner for selvhjelpsfeltet. De motstridende synspunktene og interessene kommer klarest til uttrykk i diskusjonene om en felles koordinerende enhet på selvhjelpsfeltet. Selv om det er enighet blant de toneangivende aktørene om behovet for en koordinerende enhet, er det ulike oppfatninger om hvilken form en slik enhet bør ta. Det synes også å være en sammenheng mellom aktørenes foretrukne samarbeidsmodell, og deres forsøk på å posisjonere seg på det framvoksende feltet. At det er i spørsmålet om hvordan feltet skal koordineres eller styres at konflikter manifesterer seg, er ikke overraskende. Etableringen av koordinerende eller styrende enheter på et felt innebærer alltid en stadfesting av maktforholdene på feltet, blant annet ved at de legitimerer og alminneliggjør feltets logikk og regler (Fligstein and McAdam 2012).

I så måte kan utfallet av «Selvhjelp på norsk»-seminarene tolkes som et tegn på at relasjonene på selvhjelpsfeltet på dette tidspunktet var preget av en form for maktbalanse, hvor ingen av aktørene var sterke nok til å få gjennomslag for sin samarbeidsmodell. Både spørsmålet om hvordan et samarbeidsorgan bør se ut og hvem som skal etablere dette organet, forblir uavklart. I så måte kan vi si at seminarene definerer et tomrom på selvhjelpsfeltet. Deltakerne identifiserer en funksjon, uten å presisere hvem eller hva som skal fylle den. Dette tomrommet kan fylles av aktørene i fellesskap, av noen utvalgte aktører eller av en aktør på egenhånd.

De etterfølgende årene var preget av ulike nettverksgrupperingers arbeid med å etablere en koordinerende enhet. Arbeidsgruppen «På egne vegne» – med deltakere fra Mental Helse, Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon, Angstringen, Aker sykehus og VEPS-forsøket – stod for planleggingen av senter for egenkraftmobilisering og egenerfaring, og samarbeidsgruppen – bestående av Voksne for barn, NSF, IKS, Landsforeningen for pårørende innen psykisk helse, Anoreksia Bulemia foreningen og Mental Helse – stod bak utredningen av nasjonalt egenkraftsenter (Feiring 2014a). I denne perioden ble også NSF etablert, blant annet for å arbeide med selvhjelpsfeltets rammebetingelser. NSF ble dannet av to personer fra Angstringen, en psykolog med erfaring fra samarbeid med Angstringen, samt en representant fra Studiesenteret (Feiring 2014a). Slik NSF beskriver sitt oppdrag, skal stiftelsen ha en koordinerende funksjon på selvhjelpsfeltet (se NSF 2009b). NSF skal bidra til metodeutvikling og til etablering av selvhjelpsgrupper, samt systematisere, dokumentere og formidle erfaringsbasert kunnskap om selvhjelp. På samme tid samarbeidet NSF med andre sivilsamfunnsaktører for å etablere en koordinerende enhet, nemlig Nasjonalt egenkraftsenter (tidligere Senter for egenkraftmobilisering og egenerfaring).

I sitt arbeid for å etablere en senterfunksjon på nasjonalt nivå, henvendte NSF seg også til offentlige myndigheter. NSF var, sammen med Sosial- og helsedepartementet og senere Sosial- og helsedirektoratet, en nøkkelaktør i arbeidet med Nasjonal plan for selvhjelp (Sosial- og helsedirektoratet 2004). Den nasjonale satsningen på psykisk helse, som Nasjonal plan var en del av, skulle «samle all erfaring og kunnskap som er blitt gjort i selvhjelpsarbeid og gjøre den tilgjengelig» (Sosial- og helsedirektoratet 2004:6). I planens innledning presenteres planen både som et resultat av et utviklingsarbeid på selvhjelpsfeltet, og som et startskudd for videre utviklingsarbeid. Planen annonserte også opprettelsen av en koordinerende enhet på selvhjelpsfeltet,

et knutepunkt for selvhjelp, som et virkemiddel i gjennomføringen av dette utviklingsarbeidet. Etter utlysning fikk NSF i oppdrag å drifte det nasjonale knutepunktet. I 2006 startet knutepunktet – Selvhjelp Norge – sin virksomhet (Feiring 2014a).

5 Den lærende organisasjon, 2006-2012

Gjennom Nasjonal plan for selvhjelp og opprettelsen av Selvhjelp Norge er selvhjelp blitt en del av nasjonal politikk. I den nasjonale satsningen ble selvhjelp i utgangspunktet behandlet som et ledd i den nasjonale satsningen på psykisk helse (se for eksempel, Helse- og sosialdepartementet 1997). I dag blir selvhjelp i økende grad omtalt som et virkemiddel for å bedre folkehelsen (Helse- og omsorgsdepartementet 2013; Helsedepartementet 2003). Denne politiseringen av selvhjelp (jf. Feiring 2014b) har medført en organisering av selvhjelpsfeltet som savner motstykke internasjonalt. Som det eneste land i verden har Norge en statlig finansiert koordinerende enhet med ansvar for å forvalte feltets rammebetingelser.²¹ Denne politikken er utviklet i et partnerskap mellom offentlige myndigheter og sivilsamfunnsaktører, og driften av Selvhjelp Norge – det nasjonale kompetansesenteret for selvhjelp – er den tydeligste manifestasjonen av dette partnerskapet.

I denne sammenheng er det viktig å understreke at det er rammebetingelsene, og ikke aktiviteten i seg selv, som inngår i dette partnerskapet. Selvhjelp Norge skal ikke sette i gang eller drive selvhjelpsgrupper, men skal legge til rette for at grupper kan komme i gang. Dette arbeidet skal i første rekke skje ved at Selvhjelp Norge henter inn, bearbeider og videreformidler informasjon og kunnskap om selvhjelpsarbeid. Nasjonal plan for selvhjelp legger således opp til en arbeidsdeling hvor offentlige myndigheter og sivilsamfunnsaktører (NSF), gjennom Selvhjelp Norge, har tatt på seg et ansvar for informasjonsutveksling og modellutvikling (Sosial- og helsedirektoratet 2004:14), men hvor igangsetting og drift av selvhjelpsgrupper forblir en sivilsamfunnsaktivitet. Organiseringen skal sikre rammebetingelsene for selvhjelpsvirksomhet, samtidig som selvhjelp ikke skal være en offentlig tjeneste eller et tilbud (Feiring 2014a).

I det følgende vil jeg se nærmere på Selvhjelp Norges utvikling siden opprettelsen i 2006, og hvordan Selvhjelp Norge bidrar til å forme selvhjelpsfeltet i Norge. Gjennomgangen tar utgangspunkt i en forståelse av Selvhjelp Norge som en lærende organisasjon, og beskriver utviklingen fra knutepunkt til kompetansesenter. Tre tema strukturerer gjennomgangen: For det første, utviklingen av selvhjelpsbegrepet, deretter Selvhjelp Norges rolle i feltets interne og eksterne koordinering, og til slutt den gradvise vektleggingen av vertikal koordinering på feltet. Jeg begynner imidlertid med en diskusjon av Selvhjelp Norges erfaringsbaserte utviklingsarbeid.

²¹ I Tyskland inngår selvhjelp som en del av sykeforsikringsordningene (se Matzat 2002). I motsetning til i Norge, hvor det er staten som forvalter den nasjonale velferdspolitikken, er den tyske velferdsmodellen kjennetegnet av at implementeringen delegeres til sivilsamfunnsaktører, så som private forsikringsselskap eller non-profit organisasjoner (Trägårdh 2013). I den grad den tyske stat er involvert i fastsettingen av selvhjelpsfeltets rammebetingelser, kan vi derfor anta at dette engasjementet vil være mindre direkte enn hva som er tilfellet i Norge.

5.1 Erfaringsbasert læring og relasjonsbygging

I årsrapportene til Helsedirektoratet beskriver NSF Selvhjelp Norge som en organisasjon som har funnet sin form gjennom erfaringsbasert utviklingsarbeid. Følgende utsagn gir et godt bilde av hvordan Selvhjelp Norge arbeider:

[Det vil] være vår oppgave å bringe «gammel kunnskap» frem i lyset og sammenholde den med dagens erfaringer. Slik kan ny kunnskap utvikles (SN 2007:27).

Utsagnet henspiller på arbeidet med å utvikle forståelsen og bruken av selvhjelp, men kan sies å være betegnende også for arbeidet med å utvikle selve organisasjonen. Bildet som tegnes i årsrapportene er av en organisasjon som gjennom prøving og feiling justerer sin struktur og arbeidsmåte i lys av sine erfaringer.

Årsrapportene beskriver flere eksempler på erfaringsbasert organisasjonsutvikling. For eksempel beskrives pilotsatsningen i Møre og Romsdal som et eksperiment i lokal forankring av selvhjelpsarbeid:

Arbeidet i Møre og Romsdal innebærer at Selvhjelp Norge prøver ut hva som skal til for å forankre selvhjelpsarbeidet (Nasjonal plan) i et norsk fylke og hvordan en fylkes satsning kan bidra til å få i gang selvhjelpsvirksomhet lokalt (SN 2008:7).

Arbeidet med å etablere lokale sentre for selvhjelpsarbeid, såkalte LINKer,²² er et annet eksempel. På bakgrunn av erfaringer med etablering av ulike LINK-sentre skal Selvhjelp Norge:

[U]tarbeide en modell for LINK-etablering og utvikling slik at flere lokalsamfunn kan dra nytte av det arbeidet som allerede er utført. Modellene skal skissere ulike måter å forankre og finansiere slikt lokalt arbeid på (SN 2008:12).²³

Avvikling av tilskuddsordningen og etablering av distriktskontor er et tredje eksempel. Nasjonal plan etablerte en tilskuddsordning basert på prosjektstøtte. Ordningen ble forvaltet av Helsedirektoratet, men også Selvhjelp Norge var i dialog med de ulike prosjektene under ordningen. I løpet av 2009 avvikles denne ordningen til fordel for lokalt utviklingsarbeid i regi av Selvhjelp Norges distriktskontorer. Begrunnelsen var at, selv om tilskuddsordningen bidro til igangsetting av flere lokale selvhjelpsprosjekter, så var den lite egnet til å etablere mer permanente strukturer (NSF/SN 2010). Ønsket om å gå over fra prosjektmodellen til å etablere mer permanente utviklings- og implementeringsprosesser er en av de erfaringsbaserte begrunnelsene for distriktskontormodellen. I årsrapporten for 2009 begrunnes distriktskontormodellen også med henvisning til erfaringer fra pilotsatsningen i Møre og Romsdal, samt etableringen av lokale prosjekter eller møteplasser i Vestfold, Lyngen og på Lillehammer (NSF/SN 2010).

²² Akronymet LINK står for Læring, Informasjon, Nettverk og Kunnskap, og betegner en lokal møteplass for selvhjelp hvis primære formål er å «lenke sammen» mennesker som ønsker å gå i selvhjelpsgrupper og å tilby egnede lokaler for virksomheten (Brottveit 2014).

²³ For en nærmere diskusjon av ulike modeller, se Feiring (n.d.) og Brottveit (2014).

Lærings- og utviklingsprosessene kan forstås som en form for relasjonsbygging (se også Brottveit 2014). Selvhjelp Norges erfaringsbaserte utviklingsarbeid handler om å bygge, vedlikeholde og videreutvikle relasjoner for å realisere bestemte mål eller prosjekter. Dette viser seg blant annet ved at Selvhjelp Norge aktivt arbeider for å sette selvhjelp inn i en større sosialpolitisk kontekst. Selvhjelp, understrekes det, er ikke for noen få, men for alle. Alle kan ha nytte av selvhjelp, og selvhjelp er helsefremmende virksomhet. Videre arbeider Selvhjelp Norge for å knytte bånd mellom egne og andres mål. Ved gjentatte anledninger viser organisasjonen til sammenfallet mellom organisasjonens målsettinger og statlige satsninger og programmer, herunder Opptrappingsplanen for psykisk helse og folkehelsemeldingen. Utviklingsarbeidet tyder også på en evne til å justere ikke bare mål og strategier, men også organisasjonsstrukturer, i møtet med nye behov og nye aktører.

Det er således ikke tilfeldig hvilke lærdommer Selvhjelp Norge trekker av sine erfaringer. Erfaringene velges ut, tolkes og presenteres på måter som gjør dem egnet til å (videre)utvikle relasjoner med andre aktører. Nærmere bestemt ved at Selvhjelp Norge, i sin fremstilling av ulike erfaringer, integrerer organisasjonens egne interesser, verdier og identitet med mottakers identitet, verdier og interesser. I det følgende vil vi se nærmere på hvordan samspillet mellom Selvhjelp Norge og andre aktører bidrar til å forme både forståelsen av hva selvhjelp er og selvhjelpens rolle i samfunnet, og Selvhjelp Norge som organisasjon.

5.2 Selvhjelp alminneliggjøres

Nasjonal plan forutsetter en videreføring av arbeidet med begrepsavklaring og metodeutvikling. I planen slås det fast at selvhjelp «er et mangetydig begrep på et bredt felt», og at i det i «det videre arbeidet med styrking av selvhjelpsfeltet vil (...) være viktig å klargjøre begrepet» (Sosial- og helsedirektoratet 2004:9). I så måte bygger Nasjonal plan på tidligere utviklingsarbeid, blant annet «Selvhjelp på norsk»-seminarene. I likhet med «Selvhjelp på norsk», tar Nasjonal plan utgangspunkt i en beskrivelse av selvhjelpsfeltet som heterogent og fragmentert, og beskriver denne heterogeniteten som grunnleggende problematisk. Begrepsavklaring fremstilles som et virkemiddel i arbeidet med å utvikle et mer enhetlig og dermed mer slagferdig selvhjelpsfelt, samtidig som det understrekes at begrepsavklaringen «må skje med respekt for de organisasjonene som arbeider med et slikt utgangspunkt» (Sosial- og helsedirektoratet 2004:9). I likhet med selvhjelpsseminarene, synes dermed også Nasjonal plan å bygge på en forståelse av at begrepsavklaring og nettverksbygging går hånd i hånd. Som knutepunkt og senere kompetansesenter for selvhjelp, er det Selvhjelp Norges oppgave å lede dette arbeidet. Her vil jeg se på hvordan begrepet (selvorganisert) selvhjelp utvikles.

Selvhjelp, slik det beskrives på Selvhjelp Norges nettsider og årsrapporter, kan tolkes som en videreføring og videreutviklingen av Angstringens forståelse fra 1990-tallet. På midten av 1990-tallet definerte Angstringen selvhjelp som det

å ta tak i egne muligheter, finne fram til egne ressurser, ta ansvar for livet sitt og selv styre det i den retning en ønsker. Selvhjelp er å sette i gang en prosess (Talseth 1995:32).

Definisjonen, som er tatt inn i Nasjonal plan, er grunnleggende også i Selvhjelp Norges selvhjelpsforståelse.²⁴ I dette ligger det blant annet at selvhjelpsfeltet har fått en koordinerende enhet som vektlegger trekker et klart skille mellom selvhjelp og interessepolitikk. Selvhjelp, i henhold til Selvhjelp Norge, er et verktøy for individuelle endringsprosesser. Som sådan kan individets deltakelse i selvhjelpsgrupper legge til rette for dets deltakelse i interessepolitikk, men selvhjelp i seg selv forstås ikke som et virkemiddel for kollektive endringsprosesser. Det er individet og individets livsproblem som er utgangspunktet for arbeidet i selvhjelpsgruppene, og selvhjelpsprosessen skjer i form av en problem- og mestringsprosess mellom deltakerne (Feiring 2014b).

Selv om Selvhjelp Norge bygger på Angstringens arbeid, tilfører NSF og Selvhjelp Norge også selvhjelpsbegrepet noe nytt og radikalt. Selvhjelp Norge er opptatt av at grupper også kan, og noen ganger bør, settes sammen på tvers av problematikk. Sammenlignet med andre aktører som driver selvhjelpsrelatert virksomhet – i Norge og internasjonalt – er denne tilnærmingen unik. Mens andre grupper bringer sammen individer med samme eller lignende utgangspunkt – så som misbruk, angst, sorg – settes Selvhjelp Norge-grupper sammen av individer som i utgangspunktet kan synes å ha veldig forskjellige livsproblem. Begrunnelsen, som er et resultat av organisasjonens utviklingsarbeid, er todelt. For det første handler det om at det kan være vanskelig å finne nok deltakere til problemspesifikke grupper utenfor de store byene. Å sette sammen gruppene på tvers sikrer dermed at flere kan få mulighet til å delta i gruppe. Den andre begrunnelsen handler om dynamikken i gruppene. Argumentet er at grupper som er satt sammen på tvers av utgangspunkt kan hjelpe deltakerne til å få tilgang til dypere, følelsesmessige erfaringer. Motsatt vises det til at deltakere i diagnose- eller problemspesifikke grupper kan ha vanskeligere for å se forbi de konkrete manifestasjonene av en bestemt diagnose eller problem (se blant annet diskusjon i Gotaas 2012).

Det at det åpnes for at selvhjelpsgrupper kan settes sammen på tvers av problematikk kan betraktes som en allmenngjøring av selvhjelpsbegrepet. Oppmerksomheten rettes mot det som er felles for selvhjelpsgrupper, heller enn det som skiller gruppene fra hverandre. Selvhjelp Norge bidrar også til en annen form for alminneliggjøring av selvhjelp. Følgende utsagn illustrerer dette:

Selvhjelpsforståelsen har hittil i stor grad vært synonymt med selvhjelpsgrupper. Knutepunktet har også som oppgave å bidra til at selvhjelpsforståelsen blir tatt i bruk i en langt bredere sammenheng, for eksempel i et brukervedvirknings- og hjelperstyrkingsperspektiv. Kunnskap om selvhjelp og forståelse for de virksomme faktorene skal

²⁴ Det går en rød tråd fra Angstringens arbeid på 1990-tallet, via NSF, til Selvhjelp Norges arbeid i dag. Aktører som på 1980- og 90-tallet var sentrale i Angstringen, har i dag ledende posisjoner i Selvhjelp Norge. Som et ledd i 1990-tallets storsatsning på psykisk helse søkte Angstringen stiftelsen Helse og rehabilitering om støtte til prosjektet «Angst og selvhjelp – etablering av et nasjonalt ressurscenter for selvhjelp». Prosjektmidlene resulterte i etableringen av NSF i 1998. NSF spilte en aktiv rolle i utarbeidelsen av Nasjonal plan, og ble etter utlysning tildelt ansvaret for å drifte det nasjonale knutepunktet for selvhjelp som beskrevet i Nasjonal plan. I 2006 etablerte NSF Selvhjelp Norge. Selvhjelp Norges definisjon av selvhjelp er nærmere beskrevet på: http://www.selhjelp.no/no/Selhjelp/Om_selvhjelp/Selvhjelpsdefinisjon+og+begreper.9UFRDQZL.ips (10.12.13).

spres slik at det er mulig å bruke denne kunnskapen også for hjelpere, i det daglige virke, på alle nivåer i hjelpeapparatet (sic!) (SN 2008:8).

Nedslagsfeltet for selvhjelp og Selvhjelp Norge utvides dermed på to måter. For det første åpner etableringen av grupper som ikke er diagnose- eller problemspesifikke for at flere kan delta i selvhjelpsgrupper, også individer som ikke ønsker eller klarer å sette en merkelapp på sine problemer. For det andre åpnes det for at selvhjelp som verktøy også kan brukes utenfor gruppekonteksten, for eksempel som et ledd i hjelpeapparatets eller brukerorganisasjonenes arbeid. Følgelig alminneliggjøres selvhjelp både som begrep og som verktøy:

Ved å forstå selvhjelp både som en forståelse som kan brukes i møtet mellom mennesker og som en konkret måte å arbeide med egne problemer på, enten i rendyrket form i en selvhjelpsgruppe eller som en sentral del av annen aktivitet, blir det tydeligere at *dette angår alle situasjoner* hvor vi har roller som helper og bruker (NSF 2009a:9, min utheving).

Alminneliggjøringen av selvhjelp innebærer at begrepet *selvhjelp* til en viss grad frakobles fra de aktørene som er aktive i selvhjelpsfeltet. Selvhjelp blir noe som kan løftes ut av og som favner videre enn selvhjelpsfeltet, et verktøy som er tilgjengelig for organisasjoner og deltakere både innenfor og utenfor selvhjelpsfeltet. I det følgende vil jeg se nærmere på hvordan denne alminneliggjøringen påvirker relasjonene på selvhjelpsfeltet.

5.3 ... og feltet avgrenses

I likhet med «Selvhjelp på norsk»-seminarene, bygger Nasjonal plan på en forståelse av at begrepsavklaring og nettverksbygging går hånd i hånd. Begrepene *selvhjelp* og *selvhjelpsfeltet* brukes mer eller mindre synonymt, i den forstand at det settes likhetstegn mellom erfaringsutveksling på selvhjelpsfeltet og utvikling av selvhjelp som begrep og metode. Selvhjelp Norge forlater imidlertid denne forståelsen på et ganske tidlig tidspunkt. Allerede etter to års drift slår Selvhjelp Norge fast at det gjennom «de erfaringer som er gjort i prosjektperioden har (...) blitt tydeligere, enn det var ved oppstarten av arbeidet, at selvhjelp ikke er som et eget felb», men snarere en forståelse «som kan brukes i møtet mellom mennesker og som en konkret måte å arbeide med egne problemer på» (NSF 2009:9). At selvhjelpsbegrepet løsrives fra en praksis på et felt, kan ses i sammenheng med den alminneliggjøringen av selvhjelpsbegrepet som er beskrevet over; en alminneliggjøring som begrunnes med at selvhjelp skal gjøres tilgjengelig for et bredere publikum. Samtidig medfører denne alminneliggjøringen at selvhjelpsfeltet avgrenses.

Som feltets «governance unit», spiller Selvhjelp Norge en nøkkelrolle i denne avgrensningen. For det første gjennom organisasjonens koordinering på selvhjelpsfeltet. I forbindelse med at begrepet løsrives fra en praksis på et felt, og dermed alminneliggjøres, blir det også viktigere å avgrense selvhjelp fra andre helperelasjoner. På den ene siden avgrenses selvhjelpsbegrepet mot det offentlige tjenestetilbudet. Når Helsedirektoratet og behandlingsapparatet tar i bruk begrepet *assistert selvhjelp*, utløser dette et behov hos Selvhjelp Norge for å tydeliggjøre hvordan sivilsamfunnets selvhjelpsaktiviteter skiller seg fra behandlingsapparatets tilbud. I

samråd med Helsedirektoratet gikk derfor Selvhjelp Norge over til å bruke begrepet *selvorganisert selvhjelp* for å markere avstand til ulike former for behandlerstyrte eller behandlerassisterte aktiviteter. Det trekkes også et skille mellom selvhjelp på den ene siden og samtalegrupper og likemannsarbeid på den annen. Gjennom å tydeliggjøre at selvhjelp må være selvorganisert, signaliserer Selvhjelp Norge at ulike former for ledede grupper er noe kvalitativt annet enn selvhjelpsarbeid. Blant annet «Sorg og omsorgs» bruk av forsterkede selvhjelpsgrupper, samt bruker- og interesseorganisasjonenes likemannsledede grupper, faller utenfor definisjonen av selvorganisert selvhjelp.

Den *interne koordineringen* av selvhjelpsfeltet, slik den er organisert gjennom Nasjonal plan og Selvhjelp Norge, medfører også en annen form for avgrensning av feltet. Sammenlignet med for eksempel «Selvhjelp på norsk»-seminarene, er Selvhjelp Norges utviklingsarbeid i mindre grad organisert som en erfaringsutveksling mellom aktører i et nettverk. Mens knutepunktets utviklingsarbeid bærer preg av en målsetting om å være noden i et nettverk, bærer kompetansesenterets arbeid preg av at Selvhjelp Norge henter inn, bearbeider og videreformidler egne og andres erfaringer. Utviklingen begrunnes i første rekke med at utviklingsarbeidet krever fastere og mer permanente strukturer enn hva nettverksorganiseringen kan tilby. Implikasjonen av denne endringen blir i mindre grad diskutert i årsrapportene. Det er imidlertid rimelig å anta at det i denne prosessen, i likhet med slike prosesser for øvrig, foretas en siling og vektning av informasjonen. I motsetning til nettverksbasert utviklingsarbeid, kan vi forvente at kompetansesenterets arbeid med å utvikle og formidle kunnskap om selvhjelp i mindre grad bærer preg av at ulike teorier, verdier og interesser brynes mot hverandre. Antakelsen er at Selvhjelp Norge, som kompetansesenter, velger ut, organiserer, fortolker og videreutvikler kunnskap med utgangspunkt i organisasjonens verdier, teorier og interesser. Innhentingen, bearbeidingen og formidlingen av informasjon og erfaringer kan således forstås som et resultat av framing, samtidig som prosessen også bidrar til framing (jf. Rein and Schön 1993).

For det andre spiller Selvhjelp Norge en rolle i den *eksterne koordineringen* av feltet, ved at organisasjonen fungerer som feltets kontaktpunkt med eksterne aktører. Nasjonal plan etablerte ikke bare en koordinerende enhet for feltets aktører, men også et kontaktpunkt for individer, grupper og organisasjoner som ønsker informasjon om selvhjelp. Overgangen fra knutepunkt til kompetansesenter bidrar til å tydeliggjøre denne funksjonen. Selvhjelp Norge er også en naturlig samarbeidspartner for offentlige myndigheter i arbeidet med å utvikle selvhjelpsfeltets rammebetingelser, eller når myndigheten ønsker å avklare eller definere selvhjelpens rolle i folkehelsearbeidet eller i mental helsepolitikk (jf. Feiring 2014b). Rollen som «governance unit» befester Selvhjelp Norges rolle i feltets eksterne koordinering, og styrker således sin legitimitet eksternt og dermed også sin posisjon på feltet. Et viktig spørsmål er da hva dette betyr for de øvrige organisasjonene på selvhjelpsfeltet. En antakelse kan være at det også her skjer en arbeidsdeling hvor de øvrige organisasjonene i mindre grad samarbeider om selvhjelp og med andre selvhjelpsorganisasjoner, men snarere med organisasjoner som arbeider med felles tematikk eller problemområde.

Det er likevel viktig å understreke at denne observasjonen gjelder utviklingen av feltets rammebetingelser. Grupper og organisasjoner står fritt til å bestemme

prinsippene og prosedyrene for sitt selvhjelpsarbeid. Selv om det er utviklet et nasjonalt kompetansesenter og en nasjonal politikk på selvhjelpsområdet, står Angstringen, AA, IKS, «Sorg og omsorg», og andre organisasjoner og frittstående grupper like fritt i organiseringen av sin virksomhet som før Nasjonal plan ble iverksatt. På tross av at selvhjelpsfeltet er blitt politisert, forblir arbeidet i gruppene en ren sivilsamfunnsaktivitet, en egen sfære skjermet fra offentlig inngripen og kontroll. Det er også viktig å være oppmerksom på at arbeidet med feltets rammebetingelser begrunnes ut fra et ønske om å bevare selvhjelpsgruppene autonomi, enten dette arbeidet skjer i samarbeid med offentlige myndigheter eller ikke (se for eksempel diskusjoner i Feiring 2014b; Hjemdal et al. 1998). NSF understreker da også at det å verne gruppene autonomi er en av Selvhjelp Norges viktigste oppgaver, og også et hovedargument for å etablere et nasjonalt knutepunkt og senere kompetansesenter.

5.4 Fra nettverk til hierarki

Selvhjelp Norge var et statlig finansiert knutepunkt for selvhjelp og er nå et statlig finansiert kompetansesenter for selvhjelp. Endringen er tilsynelatende udramatisk. En gang i løpet av 2010 endres betegnelsen, uten at årsrapporten eller andre skriftlige kilder gir noen klare pekepinner om hva som var bakgrunnen for endringen og hvilke implikasjoner denne endringen kan tenkes å få for Selvhjelp Norges virksomhet og organisering. Fraværet av diskusjon kan tyde på at det dreier seg om en ren formalitet, eller kanskje en klargjøring av at Selvhjelp Norge har endret status fra å være et tidsavgrenset prosjekt til å bli en mer permanent ordning. Selvhjelp Norges endrede status kan også signalisere en endring i organisasjonens virksomhet, fra horisontal til vertikal koordinering av selvhjelpsfeltet.

Betegnelsen «knutepunkt for selvhjelp» gir assosiasjoner til en organisasjon som skal fungere og fungerer som en slags node på selvhjelpsfeltet. Ved oppstarten i 2006 beskriver også Selvhjelp Norge sin virksomhet som en videreføring og videreutvikling av tidligere nettverksaktiviteter på selvhjelpsfeltet. Selvhjelp Norge signaliserer at frivillige organisasjoner spiller en nøkkelrolle i utvikling av lokalt selvhjelpsarbeid (se blant annet SN 2008). Videre var flere sentrale sivilsamfunnsaktører representert i knutepunktets referansegruppe. Med utgangspunkt i Nasjonal plan, etablerte Helsedirektoratet også en tilskuddsordning for selvhjelpsprosjekter. Ordningene, som kan forstås som en form for horisontal koordinering av feltet, fases imidlertid ut over tid. Etter den første prosjektperiodens utløp henviser årsrapportene ikke lenger til referansegruppen, noe som kan tyde på at ordningen ikke er blitt videreført. I løpet av 2009 ble tilskuddsordningen avviklet til fordel for utviklingsarbeid i regi av Selvhjelp Norges nyetablerte distriktskontor (NSF/SN 2010). Begrunnelsen var, som tidligere nevnt, knyttet til et ønske om å etablere mer permanente strukturer for lokalt utviklingsarbeid. En ting er at permanente strukturer vanskelig lar seg utvikle gjennom tidsavgrensede prosjekter, men Selvhjelp Norge viser også i sine årsrapporter til at samarbeidet med frivillige organisasjoner i selvhjelpsfeltet heller ikke har munnet ut i slike strukturer.

Det er interessant at disse endringene faller sammen med at Selvhjelp Norge går over fra å være et knutepunkt til å bli et kompetansesenter. Oppbyggingen av distriktskontorer tyder også på at den vertikale koordineringen av selvhjelpsfeltet har fått en

mer fremtredende rolle. Riktignok har distriktskontormodellen noen fellestrekk med nettverksmodellen. Distriktskontorene skal blant annet fungere som en «[f]aglig ressurs i regionen», de skal skape «mulighet for at folk lokalt skal kunne legge til rette for etablering av lokale møteplasser for selvhjelp», og de skal «samle og systematisere de erfaringer som gjøres lokalt» (NSF/SN 2011:24). Således forutsetter distriktskontormodellen til en viss grad opprettholdelse av tidligere nettverk og opprettelse av nye (lokale) nettverk. Modellen legger dermed til rette for en tilbakeføring av kunnskap fra lokale nettverk, via distriktskontorene, til Selvhjelp Norge.

Samtidig innebærer distriktskontormodellen en sterkere vertikal koordinering av feltet. Distriktskontorene ble «etablert som en del av Selvhjelp Norges organisasjon» (NSF/SN 2010), og Selvhjelp Norge uttrykker selv at de «ser på distriktskontorene som en forlenget arm» (NSF/SN 2012:36). Både oppgaver og virkemidler defineres nasjonalt av Helsedirektoratet i samråd med Selvhjelp Norge (NSF/SN 2010, 2011). Selv om distriktskontorene skal bygge nettverk på lokalt nivå, innebærer modellen at erfaringer og kunnskap fra disse nettverkene videreformidles til Selvhjelp Norge, som velger ut, vektet, bearbeider denne kunnskapen. Den bearbejdede kunnskapen kan deretter tilbakeføres til aktørene i selvhjelpsfeltet eller videreformidles til eksterne aktører. Det er Selvhjelp Norge som både har utviklet opplegget for kunnskapsutvikling og som har delegert oppgaven til distriktskontorene. Videre er det de erfaringer som er utviklet forut for og under Selvhjelp Norges arbeid som utgjør distriktskontorenes faglige plattform, og Selvhjelp Norge har også ansvar for faglig oppfølging av distriktskontorene (NSF/SN 2010). Selv om distriktskontorene inngår i ulike lokale nettverk hvor kunnskap og erfaringer blir utvekslet, kan vi dermed si at koordineringen av distriktskontorenes virksomhet skjer gjennom hierarkiet.

Samlet sett tyder disse observasjonene på en bevegelse i retning av sterkere vertikal koordinering av feltet, noe som også gir grunnlag for å reflektere rundt Selvhjelp Norges beskrivelse av seg selv som en organisasjon utenfor staten. Selvhjelp Norge beskriver sin organisasjonsmodell som «den norske modellen» (NSF/SN 2012), hvor staten gir rammebetingelsene og en organisasjon utenfor staten driver arbeidet. Men er Selvhjelp Norge utenfor staten? Spørsmålet knytter seg til en mer generell utvikling i forholdet mellom stat og sivilsamfunn, hvor frivilligheten flytter inn i offentlige institusjoner og det sivile flyttes ut av virksomhetene (Skov Henriksen 2013). Selvhjelp Norge drives av NSF, som er en privat stiftelse og som dermed faller klart inn under kategorien sivilsamfunnsaktør. Samtidig får Selvhjelp Norge sin finansiering og sitt oppdrag fra Helsedirektoratet, et punkt både Selvhjelp Norge og NSF er klare på:

Helsedirektoratet er Norsk selvhjelpsforums oppdragsgiver ift. drift og utvikling av det nasjonale kompetansesenteret for selvorganisert selvhjelp, Selvhjelp Norge. Selvhjelp Norge er faglig utøvende i samråd med Helsedirektoratet (NSF/SN 2011).

Utsagnet leder tankene til offentlig-private partnerskap, hvor den private partneren utformer prosjektet i samråd med offentlige myndigheter (Greve and Mörth 2010). Felles for slike partnerskap er at de bygger på en forståelse av at ulike sosiale verdener – stat, marked og sivilsamfunn – har felles, heller en motstridende, interesser, og at barrierene mellom dem derfor bør bygges ned (Skov Henriksen 2013). Konsekvensen er en hybridisering, hvor grensene mellom de ulike verdene

viskes ut. Selvhjelp Norge kan i denne sammenheng kanskje forstås som et grenseobjekt (Star and Griesemer 1989), det vil si et objekt som overlapper ulike sosiale verdener og som er fleksibelt og elastisk nok til at offentlige og sivile aktører kan orientere samarbeidet sitt rundt det (Feiring 2013a).

Dette partnerskapet bidrar til å forme relasjonene på og organiseringen av selvhjelpsfeltet. For det første ved at offentlige myndigheter og tjenesteleverandører over tid trer fram som stadig viktigere samarbeidspartnere. Årsrapportene gir flere begrunnelser for dette veivalget. En ting er at Selvhjelp Norge og bruker- og interesseorganisasjonene har ulike agendaer:

Erfaringene fra samarbeidet med Mental Helse er et godt eksempel på utfordringene selvhjelpsarbeidet har i møtet med bruker- og interesseorganisasjoner. Bruker- og interesseorganisasjoner, på nasjonalt nivå, har en sosialpolitisk agenda på vegne av sine medlemmer. Denne agendaen dreier seg ikke om selvhjelpsarbeid, men om krav og rettigheter på system- og politisk nivå. Å vinne gehør for selvhjelpens supplerende effekt i dette landskapet er utfordrende (NSF 2009a:20).

Like viktig er det imidlertid at offentlige institusjoner har rammebetingelser som gjør dem bedre egnet som samarbeidspartnere. Sammenlignet med frivillige organisasjoner, har det offentlige «større grad av stabilitet og faste rammevilkår» (NSF 2009a:9). Gjennom sine informasjonskanaler har offentlige myndigheter også større rekkevidde, slik at kunnskapen kan nå «ut til store deler av befolkningen» (NSF/SN 2012:5). Utsagnene styrker bilde av staten som en partner. Mens selvhjelpens særpreget og identitet kan komme under press i samarbeidet med bruker- og interesseorganisasjonene, opplever Selvhjelp Norge staten mer som en alliert i arbeidet med å utvikle og ivareta selvhjelpsfeltets rammebetingelser.

For det andre utvikler Selvhjelp Norge over tid en organisasjonsform som ligner statens. Den horisontale koordineringen gjennom nettverk nedtones til fordel for økende vertikal koordinering, blant annet ved at tilskuddsordningen avvikles og distriktskontorene utbygges. Utviklingen kan betraktes som en form for læringsprosess, hvor Selvhjelp Norge tilpasser sine mål og strukturer på bakgrunn av tidligere erfaringen og gjennom å forme og omforme relasjoner til andre aktører på selvhjelpsfeltet. Denne læringsprosessen kan også beskrives som en form for homogenisering, hvor organisasjoner etterligner de organisatoriske kjennetegnene i sine omgivelser. Utviklingen av Selvhjelp Norge som organisasjon kan således forstås som en form for etterlignende isomorfisme (DiMaggio og Powell 1983). Slike prosesser preges gjerne av åpenhet med hensyn til mål, teknologier og omgivelser. Som vi har sett arbeider Selvhjelp Norge for at «alle i Norge skal vite hva selvorganisert selvhjelp er og kunne ta kunnskapen i bruk når problemer oppstår»,²⁵ et mål som er svært åpent. Samtidig har Selvhjelp Norge få forbilder, både nasjonalt og internasjonalt, noe som har gitt organisasjonen større handlingsrom i arbeidet med å forme sin egen modell. Ettersom Selvhjelp Norge synes å oppleve det som mest fruktbart å samarbeide med offentlige myndigheter om selvhjelpens rammebetingelser, er det kanskje ikke overraskende at man i dette arbeidet i større

²⁵ http://www.selhjelp.no/no/Om_oss/Selhjelp_Norge/ (20.01.14).

grad har hentet inspirasjon fra staten enn fra frivillige organisasjoner eller praksisnettverk.

5.5 Selvhjelp som sosialt entreprenørskap

Det er nærliggende å tolke Selvhjelp Norge som et eksempel på sosialt entreprenørskap (se også Brottveit 2014). Entreprenørskap dreier seg om å bygge, vedlikeholde og videreutvikle relasjoner for å realisere bestemte mål eller prosjekter, og sosialt entreprenørskap handler om å realisere mål som er av verdi for hele eller deler av samfunnet. Som entreprenørskap for øvrig, handler sosialt entreprenørskap om annen orden læring (jf. Argyris og Schön 1978). Det er ikke snakk om om å forbedre eller optimalisere eksisterende systemer gjennom gradvise endringer, men om å identifisere nye måter å angripe et problem på (Martin and Osberg 2007), enten gjennom å forårsake endringer (Schumpeter 1976), eller gjennom å utnytte allerede inntrufne endringer (Drucker 1993) Sosialt entreprenørskap skiller seg fra annet sosialt arbeid ved at sosialt entreprenørskap handler om systemendring. Det skiller seg også fra sosial aktivisme; mens aktivisme handler om å påvirke andre til å endre handlingsmønster gjennom opinionsdannelse, handler sosialt entreprenørskap om utviklingen av konkrete tiltak (Martin og Osberg 2007).

Utover målsettingen om å gjøre selvhjelp tilgjengelig for befolkningen som helhet, er det særlig to trekk ved Selvhjelp Norge som peker i retning av sosialt entreprenørskap (jf. Fligstein og McAdam 2012; Martin og Osberg 2007). For det første representerer Selvhjelp Norge en innovativ løsning på et erkjent problem. Arbeidet med å etablere en koordinerende enhet for selvhjelpsfeltet går som en rød tråd fra «Selvhjelp på norsk»-seminarene, via Nasjonalt egenkraftsenter, og til Nasjonal plan. I motsetning til tidligere forsøk, har Selvhjelp Norge kommet i stand gjennom et formalisert samarbeid mellom offentlige myndigheter og en sivilsamfunnsaktør. Selvhjelp Norge skiller seg også fra tidligere forsøk ved at det over tid er bygget opp mer permanente strukturer med et hovedkontor og sju distriktskontorer. Selv om Selvhjelp Norge til en viss grad bygger på forutgående nettverksarbeid, representerer organisasjonen således også et brudd med tidligere tilnærminger.

For det andre viser organisasjonen en sensitivitet overfor sine omgivelser, den både responderer på og endrer sine omgivelser. Gjennom hele sin virksomhet har Selvhjelp Norge vist evne til å bearbeide egne og andres erfaringer, til å sette dem inn i en sosialpolitisk sammenheng og eventuelt justere kursen i lys av disse erfaringene. Et viktig aspekt ved Selvhjelp Norge som lærende organisasjon, er evnen til å bygge relasjoner gjennom å appellere til andre aktørers mål, verdier eller identitet. Både gjennom å knytte seg til offentlig politikk – for eksempel folkehelsesatsningen – og gjennom å distansere seg fra deler av den – for eksempel begrepet assistert selvhjelp – befester Selvhjelp Norge sin posisjon på selvhjelpsfeltet. Denne evnen til læring, til å utnytte og bygge på politiske og samfunnsmessige strømminger og ideer, kan betraktes som en av organisasjonens nøkkelressurser.

Nye maktkonstellasjoner på selvhjelpsfeltet er et resultat av dette entreprenørskapet. I motsetning til hva som var tilfelle da «Selvhjelp på norsk»-seminarene gikk av stabelen, opererer Selvhjelp Norge på et etablert felt, i den forstand at samhandlingen

er relativt rutinisert. Det er etablert en felles referanseramme for feltet, samt et sett uformelle regler som strukturerer aktørenes handlingsrom. De uformelle reglene knytter seg først og fremst til arbeidsdelingen på feltet, hvor Selvhjelp Norge og Helsedirektoratet i partnerskap utvikler og vedlikeholder feltets rammebetingelser, samtidig som Selvhjelp Norge spiller en nøkkelrolle i feltets eksterne koordinering. De uformelle reglene berører, som tidligere nevnt, ikke aktiviteten i gruppene eller andre organisasjoners muligheter til selv å utvikle egne rammebetingelser for sitt arbeid. Arbeidsdelingen innebærer likevel at selvhjelpsfeltet, i likhet med andre etablerte felt, kan sies å bestå av aktører som er i posisjon og aktører som befinner seg i en utfordrerposisjon (jf. Gamson 1975). På selvhjelpsfeltet er det Selvhjelp Norge som er i posisjon, i den forstand at organisasjonen spiller en nøkkelrolle i utviklingen av feltets rammebetingelser og posisjoner.

At nye maktkonstellasjoner er etablert betyr ikke nødvendigvis at de er omstridte. Hvorvidt de øvrige organisasjonene ønsker å delta i utviklingen av feltets rammebetingelser er et åpent spørsmål. Det er i dag lite som tyder på at Selvhjelp Norges posisjon er omstridte. En tolkning kan være at de øvrige organisasjonene drar nytte av Selvhjelp Norges utviklingsarbeid, og i liten grad selv ønsker å være med å forme de overordnede rammene for selvhjelpsfeltet. En alternativ tolkning kan være at organisasjonene ikke ser seg tjent med å utfordre Selvhjelp Norges posisjon, men heller velger å orientere seg mot andre aktører på andre felt.

6 Konsolidering på selvhjelpsfeltet

Notatet diskuterer utviklingen av selvhjelpsfeltet i Norge de siste 20 årene. Ambisjonen har ikke vært å gi en kronologisk fremstilling, men snarere å belyse sentrale utviklingstrekk gjennom et dypdykk i to avgrensede perioder: «Selvhjelp på norsk»-seminarene på midten av 1990-tallet og etableringen av Selvhjelp Norge fra 2006 og frem til i dag. Den første perioden kan beskrives som en fase med nettverksbygging i form av praksisnettverk. «Selvhjelp på norsk»-seminarene samlet en rekke aktører for å utveksle erfaringer med selvhjelp og visjoner for selvhjelpsfeltet. Den andre fasen handler om etablering og konsolidering av feltets «governance unit». Behovet for en koordinerende enhet for selvhjelpsfeltet var et viktig tema på «Selvhjelp på norsk»-seminarene, uten at det ble utarbeidet nærmere hva denne funksjonen skulle bestå i og hvem som skulle besitte dem. Opprettelsen av NSF i 1998 kan forstås som et første skritt i retning av en slik enhet, men det var først ved opprettelsen av Selvhjelp Norge i 2006 at selvhjelpsfeltet for alvor fikk en «governance unit».

Man kan si at opprettelsen av Selvhjelp Norge har ført til en konsolidering på selvhjelpsfeltet. Gjennom sitt mandat og sitt virke bidrar Selvhjelp Norge til en kontinuerlig reproduksjon av feltet, samtidig som organisasjonen befester sin posisjon på feltet. At feltet reproduseres, innebærer imidlertid ikke at det forblir uendret over tid. Selvhjelp Norge driver et kontinuerlig arbeid, hvor særlig feltets rammebetingelser og Selvhjelp Norge som organisasjon utvikles. Notatet forklarer dette utviklingsarbeidet med at Selvhjelp Norge er en lærende organisasjon som justerer sin kurs basert på tidligere erfaringer og endringer i organisasjonens omgivelser. Blant annet har det vært en utvikling hvor Selvhjelp Norge i økende grad orienterer seg mot offentlige myndigheter, samtidig som vi kan observere stadig større innslag av vertikale koordineringsprosesser.

Utviklingen kan forklares med referanse til begrepet institusjonell isomorfisme, det vil si den prosess hvorved organisasjonene på et felt nærmer seg hverandre og blir mer like. Powell og DiMaggio (1983) beskriver dette som en byråkratiserings- og homogeniseringsprosess, og tilskriver staten en viktig rolle i slike prosesser. På den ene siden har NSF og Selvhjelp Norge gjennom sitt samarbeid med Helsedirektoratet bidratt til å bringe den erfaringsbaserte kunnskapen inn i statsapparatet. På den annen side, har Selvhjelp Norge, som drives av en sivilsamfunnsaktør på oppdrag fra staten, over tid utviklet en organisasjonsstruktur som i en viss forstand etterligner statens. Gjennom oppbyggingen av en hierarkisk organisasjonsstruktur med et hovedkontor og sju distriktskontor har Selvhjelp Norge til dels beveget seg bort fra de horisontale koordineringsmekanismene som preger praksisnettverket, og som til en viss grad kommer til uttrykk i Nasjonal plan fra 2004.

Like viktig er det imidlertid at institusjonell isomorfisme kan føre til større grad av ensretting på feltet. Sett under ett er utviklingen fra perioden rundt «Selvhjelp på norsk»-seminarene og fram til i dag, synes selvhjelpsfeltet å ha blitt mer homogent. Det har, i alle fall fra Selvhjelp Norges og Helsedirektoratets side, vokst fram en klarere definisjon av hva selvhjelp er og ikke er; en definisjon som danner utgangspunkt for Selvhjelp Norges innhenting, bearbeiding og formidling av informasjon, erfaringer og kunnskap om selvhjelp. Denne utviklingen kan forstås som at feltet har blitt mindre fragmentert, og dermed også mindre sårbart (jf. Hjemdal et al. 1998). Den kan imidlertid også forstås som en reduksjon av mangfoldet på feltet.

Utviklingen fører således tilbake til spørsmålet om fragmentering/mangfold kan ses som et problem eller en ressurs. Fra organisasjonsteorien vet vi at organisasjoner lærer av hverandre, særlig de som befinner seg på samme felt (DiMaggio and Powell 1983). Spørsmålet er hva som skjer når heterogeniteten innenfor et felt reduseres. Fører mindre mangfold til mindre læring? Svaret kan ikke utledes av prinsipielle eller teoretiske betraktninger, men gjennom konkrete empiriske undersøkelser. Det er imidlertid rimelig å anta at svaret til dels vil avhenge av hvordan og på hvilke områder mangfoldet er blitt redusert. I dette notatet har jeg vist hvordan Selvhjelp Norge gjennom sitt utviklingsarbeid har bidratt til å utvide den eksterne kontaktflaten for selvhjelpsarbeidet, samtidig som det færre aktører er involvert i utarbeidelsen av selvhjelpens rammebetingelser. Videre har jeg i dette notatet utelukkende sett på det strategiske arbeidet som foregår på nasjonalt nivå, noe som blant annet betyr at det utviklingsarbeidet som gjøres i og mellom selvhjelpsgrupper ikke er tatt med i analysene. Andre undersøkelser tyder imidlertid på et aktivt samarbeid mellom Selvhjelp Norge og ulike sivilsamfunns- og offentlig aktører på lokalt nivå (se for eksempel Brottveit 2014). Det lokale arbeidet er interessant fordi det i større grad retter seg mot det faktiske og praktiske arbeidet i selvhjelpsgruppene, og i mindre grad handler om feltets overordnede rammebetingelser (Brottveit 2013; Feiring 2013a; Gotaas 2012).

Studier av lokalt utviklingsarbeid tyder på at det lokale nivået i praksis er en vel så viktig arena både i utviklingen av konkrete tiltak og i utviklingen av samarbeidsrelasjoner (Brottveit 2013; Feiring 2013a). Samtidig vet vi at det i hovedsak er de frivillige organisasjonenes lokallag som organiserer selvhjelpsgrupper og tilgrensende aktiviteter. Et videre spørsmål er derfor hva som kjennetegner samarbeid om selvhjelp på lokalt nivå: Hvordan samarbeidet mellom aktører som driver selvhjelpsrelatert virksomhet på lokalt nivå forløper, hvilke muligheter til læring som ligger i denne typen lokale samarbeid, og hvordan disse mulighetene utnyttes i praksis.

Litteratur

- Argyris, Chris og Donald A. Schön. 1978. *Organizational Learning: A Theory of Action Perspective*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Barth, Fredrik. 1972. *The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Borkman, Thomasina. 1999. *Understanding Self-Help/ mutual Aid: Experiential Learning in the Commons*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1980. *Le Sens Pratique*. Paris: Editions de minuit Paris.
- Bourdieu, Pierre. 1993. *Sociology in Question*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre og Loïc J. D. Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Broadly, Donald. 1991. *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS förlag.
- Brottveit, Ånund. 2013. "Fortrolige fremmede: Selvhjelpsgrupper som utgangspunkt for personlig endring." i *Endringsarbeid i selvhjelpsgrupper - perspektiver på deltakelse og samarbeid*. NIBR-notat 2013:1072, redigert av Ånund Brottveit og Marte Feiring. Oslo: NIBR.
- Brottveit, Ånund. 2014. *Rom for selvhjelp: Det skal to til for å danse tango*. NIBR-Notat 2014:104. Oslo:NIBR.
- DiMaggio, Paul J. og Walter W. Powell. 1983. "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Institutional Fields." *American Sociological Review* 48(2):147–60.
- Drucker, Peter F. 1993. *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*. New York: HarperBusiness.
- Emirbayer, Mustafa og Victoria Johnson. 2008. "Bourdieu and Organizational Analysis." *Theory and Society* 37(1):1–44.
- Feiring, Marte. 2013a. "Mellom kommune og sivilsamfunn - samarbeid om selvhjelp." i in *Endringsarbeid i selvhjelpsgrupper - perspektiver på deltakelse og samarbeid*. NIBR-notat 2013:107, edited by Ånund Brottveit and Marte Feiring. Oslo: NIBR.
- Feiring, Marte. 2013b. "Politicisation of Self-Help in Norway." I *Citizenship and Social Development*. Citizen Participation and Community Involvement in Social Welfare and Social Policy Series: Arbeit, Bildung & Gesellschaft / Labour, Education & Society - Volume 31. redigert av Nicolaou-Smokoviti, Heinz Sünker, Julia Rozanova, and Victoria Pekka Economou. Frankfurt am Main: Peter Lang.

- Feiring, Marte. 2014a. "Fra frivillig arbeid til folkehelsearbeid - en studie av politiseringsprosesser i selvhjelpsfeltet." i *Om politisering og læring i selvhjelpsfeltet. To notater fra et forskningsprosjekt om selvhjelpsvirksomhet*, redigert av Marte Feiring. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Feiring, Marte. 2014b. "Fra mesterlæring til læringsverksted - en tekstanalyse av ulike sosiale praksiser for læring." in *Om politisering og læring i selvhjelpsfeltet. To notater fra et forskningsprosjekt om selvhjelpsvirksomhet*, redigert av Marte Feiring. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Feiring, Marte. n.d. *Self-Help Practices and the Making of a Local Link*.
- Fligstein, Neil. 1996. "Markets as Politics: A Political-Cultural Approach to Market Institutions." *American sociological review* 656–73.
- Fligstein, Neil. 2001. "Social Skill and the Theory of Fields." *Sociological Theory* 19(2):105–25.
- Fligstein, Neil og Doug McAdam. 2012. *A Theory of Fields*. Oxford: Oxford University Press.
- Gamson, William A. 1975. *The Strategy of Social Protest*. Dorsey Press Homewood, IL.
- Godager, Eli Vogt. 1996. "Innlegg ved Eli Vogt Godager, Angstringen Oslo." i *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 26.-28. april 1996*, redigert av Oddbjørn Sandvik. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Goffman, Eving. 1997. "Frame Analysis." in *The Goffman Reader*, edited by Charles Lemert and Ann Branaman. Oxford, UK; Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Goksøy, Toril. 1995. "Selvhjelp - en ideologi." in *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 12.-13. februar 1995*, redigert av Sigrun Nilsen and Solbjørg Tølseth. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Gotaas, Nora. 2012. *Etablering og igangsetting av selvhjelpsgrupper*. Oslo: NIBR.
- Greve, Carsten og Ulrika Mörrth. 2010. "PPPs in Scandinavia." i *International Handbook on Public-Private Partnerships*, redigert av Graeme A Hodge, Carsten Greve og Anthony E Boardman. Cheltenham.
- Hedlund, Marianne og Bodil J. Landstad. 2012. "The Construction of Self-Help in Norwegian Health Policy." *International Journal of Self-Help & Self-Care* 6(1):65–87.
- Helse- og omsorgsdepartementet. 2013. *Folkehelsemeldingen: God helse - felles ansvar*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Helse- og sosialdepartementet. 1997. *Om Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999-2006, St.prp.nr. 63*. Oslo.
- Helsedepartementet. 2003. *St.meld. Nr. 16 (2002-2003), Resept for et sunnere Norge*. Oslo: Helsedepartementet.
- Hjemdal, Ole K., Sigrun Nilsen, Sissel Seim og Eldbjørg Ribe. 1998. *Selvhjelp: Kunsten å løfte seg etter håret*. Oslo: Cappelen akademisk forl.

- Hjemdal, Ole Kristian. 1995. "Oversikt over det mangfold av selvhjelpsvirksomhet som finnes i Norge." in *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 12.-13. februar 1995*, redigert av Sigrun Nilsen and Solbjørg Talseth. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Hjemdal, Ole Kristian. 1996. "Status for selvhjelpsfeltet." i *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 26.-28. april 1996*, redigert av Oddbjørn Sandvik. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Illouz, Eva. 2008. *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Jasper, James M. 2006. *Getting Your Way: Strategic Dilemmas in the Real World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Karlsen, Anna. 1996. "En brikke i et større puslespill." i *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 26.-28. april 1996*, redigert av Oddbjørn Sandvik. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Karlsson, Magnus. 1997. *Självhjälpsgrupper i Sverige: En introduktion*. Sköndal: Sköndalsinstitutet.
- Karlsson, Magnus. 2006. *Självhjälpsgrupper: Teori och praktik*. Studentlitteratur.
- Katz, Alfred H. og Eugene I. Bender. 1976. "Self-Help Groups in Western Society: History and Prospects." *Journal of Applied Behavioral Science* 12(3):265–82.
- Kloster, Elizabeth, Hilde Lidén og Håkon Wergeland Lorentzen. 2003. "Frivillighetssentralen: Resultater, erfaringer, forandringer."
- Kuhnle, Stein og Liv Johanne Solheim. 1985. *Velferdsstaten: Vekst og omstilling*. Oslo: TANO.
- Lave, Jean og Etienne Wenger. 1991. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lisæth, Arve. 1996. "Innlegg v/ Arve Lisæth, Anonyme Alkoholikere." in *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 26.-28. april 1996*, redigert av Oddbjørn Sandvik. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Lorentzen, Håkon, Rolf Andersen og Jan Paul Brekke. 1995. "Ansvar for andre." *Oslo: Universitetsforlaget*.
- Lundgren, Georg Vilhelm. 2010. *Självhjälpens retorik: En foucaultinspirerad textanalys av Norske selvhjelpsforums introduktionshäfte Selvhjelp: en innføring*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Martin, Roger L., and Sally Osberg. 2007. "Social Entrepreneurship: The Case for Definition." *Stanford social innovation review* 5(2):28–39.
- Matzat, Jürgen. 2002. "The Development of Self-Help Groups and Support for Them in Germany." *International Journal of Self-Help & Self-Care* 1(4).
- Munn-Giddings, Carol og Roar Stokken. 2012. "Self-Help/Mutual Aid in Nordic Countries: Introduction to Special Nordic Issue." *International Journal of Self-Help & Self-Care* 6(1):3–7.

- Mäkelä, Klaus. 1992. "AA som självhjälpsrörelse och professionell 12-stegsvård." *Nordisk Alkoholtidskrift* 4(9):185–97.
- Nilsen, Sigrun og Solbjørg Talseth. 1995. *Selvhjelp På Norsk: Rapport Fra Selvhjelpsseminaret 12.-13. Februar 1995*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- NSF. 2009a. *Prosjektrapport til Helsedirektoratet, April 2009*. Oslo:Norsk selvhjelpsforum.
- NSF. 2009b. *Årsmelding 2008*. Oslo:Norsk selvhjelpsforum.
- NSF/SN. 2010. *Selvhjelp Norge. Rapport for virksomheten i 2009*. Oslo:Norsk selvhjelpsforum.
- NSF/SN. 2011. *Selvhjelp Norge. Rapport for virksomheten i 2010*. Oslo:Norsk selvhjelpsforum.
- NSF/SN. 2012. *Rapport for Selvhjelp Norges virksomhet. 2011*. Oslo:Norsk selvhjelpsforum.
- NSF/SN. 2013. *Årsrapport 2012. Nasjonalt kompetansesenter for selvorganisert selvhjelp*. Oslo:Norsk selvhjelpsforum.
- Oka, Tomofumi og Thomasina Borkman. 2000. "The History, Concepts and Theories of Self-Help Groups: From an International Perspective." *The Japanese Journal of Occupational Theory* 34(7):718–722. English version available at <<http://pweb>>.
- Pistrang, Nancy, Chris Barker og Keith Humphreys. 2008. "Mutual Help Groups for Mental Health Problems: A Review of Effectiveness Studies." *American Journal of Community Psychology* 42(1-2):110–21.
- Rein, Martin og Donald Schön. 1993. "Reframing Policy Discourse." i *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, redigert av Frank Fischer and John Forester. London: UCL Press.
- Roland, Per. 1999. *Livshjelp: Behandling, pleie og omsorg for ubelbredelig syke og døende: Utredning fra et utvalg oppnevnt ved Kongelig Resolusjon av 18. Februar 1998 : Avgitt til Sosial- og Helsedepartementet 20. Januar 1999*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning.
- Sandvik, Oddbjørn. 1995a. "Hva forstår vi med selvhjelp?" i *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 12.-13. februar 1995*, redigert av Sigrun Nilsen and Solbjørg Talseth. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Sandvik, Oddbjørn. 1995b. "Hvilke roller kan/bør profesjonelle ha i selvhjelpsvirksomhet? Forsterket selvhjelp." i *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 12.-13. februar 1995*, redigert av Sigrun Nilsen and Solbjørg Talseth. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Sandvik, Oddbjørn. 1996a. "Innlegg v/Oddbjørn Sandvik, Sorg og omsorg." i *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 26.-28. april 1996*, redigert av

- Oddbjørn Sandvik. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Sandvik, Oddbjørn. 1996b. *Selvhjelp På Norsk - 2: Rapport fra selvhjelpsseminaret 26.-28. April 1996*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Schumpeter, Joseph A. 1976. *Capitalism, Socialism and Democracy. Fifth Edition*. London and New York: Routledge.
- Skov Henriksen, Lars. 2013. "Det avgränsade civilsamhället." in *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*, redigert av Lars Trägårdh, Per Selle, Lars Skov Henriksen og Hanna Hallin. Stockholm: SNS Förlag.
- SN. 2007. *Statusrapport 2006. Perioden Mai 2006- Desember 2006*. Oslo: Selvhjelp Norge.
- SN. 2008. *Statusrapport 2007*. Oslo: Selvhjelp Norge.
- Snow, David A. og Robert D. Benford. 1988. "Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization." *International social movement research* 1(1):197–217.
- Snyder, William M. og Etienne Wenger. 2010. "Our World as a Learning System: A Communities-of-Practice Approach." i *Social Learning Systems and Communities of Practice*, redigert av Chris Blackmore. London: Springer-Verlag London Limited.
- Sosial- og helsedepartementet. 1994. *Lat ikke graset gro att mellom grannar: Om videreføring av arbeidet med frivillighetsentraler*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Sosial- og helsedepartementet. 1998. *Det er bruk for alle: Styrking av folkehelsearbeidet i kommunene : Utredning fra et utvalg oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 16. Juli 1997: Avgitt til Sosial- og helsedepartementet 17. November 1998*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Sosial- og helsedirektoratet. 2004. *Nasjonal plan for selvhjelp*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.
- Star, Susan Leigh og James R. Griesemer. 1989. "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39." *Social Studies of Science* 19 (3):387–420.
- Stokken, Roar, Johan Barstad og Gudrun Thokle. 2012. "Impeding or Promoting a Grassroots Phenomenon? - On Self-Help Projects as Public Sector Means in Norway." *International Journal of Self-Help & Self-Care* 2 6(89):113.
- Swan, Jack, Harry Scarbrough og Maxine Robertson. 2002. "The Construction of 'Communities of Practice' in the Management of Innovation." *Management Learning* 33 (4):477–96.
- Talseth, Solbjørg. 1995. "Innlegg fra Angstringen." i *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 12.-13. februar 1995*, redigert av Sigrun Nilsen and Solbjørg Talseth. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Thyness, Paul A. 2006. *Sosialt arbeid, lokal organisering og selvhjelp : En innføring for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Universitetsforl.

- Trägårdh, Lars. 2013. "Statsindividualismen och civilsamhället." i *Civilsambället klämt mellan stat och kapital*, redigert av Lars Trägårdh, Per Selle, Lars Skov Henriksen og Hanna Hallin. Stockholm: SNS Förlag.
- Vederhus, John-Kåre, Alexandre Laudet, Øistein Kristensen og Thomas Clausen. 2010. "Obstacles to 12-Step Group Participation as Seen by Addiction Professionals: Comparing Norway to the United States." *Journal of substance abuse treatment* 39(3):210–17.
- Vestby, Guri Mette og Helge Strand Østtveiten. 1998. *FRISAM - Frivillighetens samarbeidsorgan: Evaluering av forsøksprosjektet*. Oslo: NIBR.
- Wenger, Etienne, Richard McDermott og William M. Snyder. 2002. *Cultivating Communities of Practice: A Guide to Managing Knowledge*. Boston: Harvard Business School Press.
- Wollebæk, Dag, Per Selle og Kristin Strømsnes. 2008. *Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt: Rapport til Kultur- og kirkedepartementet i forbindelse med kunnskapsoppsummering knyttet til frivillighetsarbeid*. Bergen: Senteret.